Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: gazeta.zamankbr.ru

ЗАМАН

Геуюрге кюн, тотурну арт айы (апрель), 20, 2021 жыл

№ 44 (20933)

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ ВРЕМЯ ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы К.В.Коковну Жер-жерли самоуправленияны кюню бла АЛГЪЫШЛАУУ

Хурметли коллегаларым! Сизни келе тургъан байрам бла - Жер-жерли самоуправленияны кюню бла - жюрегимден къызыу алгъышлайма.

Жер-жерли самоуправление демократиялы жамауатны мурдоруду, властыны адамлагъа бек жууукъ кесегиди. Ма аны къыйматлы ишлегенине кёре болады асламысында шахарлары-рыбызны, эллерибизни да айнуулары, адамларыбызны къолайлы да, монглу да жашау бла жалчытыу да.

Бизни республиканы жер-жерли самоуправление органлары аланы боюнларына салынган борчну бет жарыкълы толтурадыла дерге боллукъбуз. Бюгюнлюкде, коронавирус инфекцияны тыяр ючюн баргъан къаты кюрешни кезиюнде, ала экономиканы бла социал бёлюмню тутхучлулукъларын сакълау жаны бла борчну толтуруугъа тири къатышадыла, жер-жерледе жашау магъаналы инфраструктураны тап ишлеуюне эмда аны жангырта барыугъа энчи эс бёледиле, къыйын жашау болумгъа тюшген юйюрлеге бла инсанлагъа болушадыла.

Ишигизге жууаплы кёзден къарагъаныгъыз ючюн сизге жюрегимден ыспас этерге сюеме. Сизни не ууакъ жумушха да уллу кёллю болмагъаныгъыз, бир ыздан таймагъаныгъыз, жууаплылыгъыгъыз да заманны сынамларына, къоркъуулларына къажау сюелиуде, республиканы келир заманын къурауда кючюбюзню бирикдирирге онг бередиле.

Не тюрлю къыйынлыкъланы да хорларыгъыбызгъа, мураталрыбызгъа жетерге, тууган Къабарты-Малкъарыбызны ырахат жашауун эмда жашнауун да жалчытырга къолубуздан келлигине бир ишеклигим жокъду. Сизни жюрегими теренинден алгъышлайма, кийик саулукъ, ишигизде жетишимле, мамырлыкъ, монглукъ да тежейме!

ИШЧИ БАРЫУ

Казбек Коков бир ненча районну жокълагъанды эмда жолланы тапландырыу къалай къуралгъанын тинтгенди

КъМР-ни Башчысы **Казбек Коков** «Къоркъуусуз эм тынгылы автомобиль жолла» миллет проектге эмда 2021 жылны регион программасына кирген ызла не халда болгъанларын кёргенди. Ол жумуш бла республиканы оноучусу бир ненча жерде болгъанды: Бахсан, Прохладна, Май, Урван эм Чегем районлада. Республиканы таматасы бла бирге аны ишчи жолоучулугъунда КъМР-ни транспорт эмда жол мюлк министри **Аслан Дышеков** да болгъанды.

Прохладныйде Башчы Головко орамда ремонт къалай баргъанын кёргенди. Мында беш километрге эки къатлы асфальт бетон бла бирге салынырыкъды, машиналагъа тёрт ыз къураргъа белгилененди. Андан сора да, тереклери бла жаау жолчукъла ишленирикдиле, чыракъ чыпынла орнатыллыкъдыла. Бу автомобиль ызгъа къошулгъан тыгъырыкълагъа, он санда Почтовый, Больничный, Лесной эмда Свобода атлы орамчыкълагъа да, ремонт этилмей къалмакъ тюйюлдю.

Регионну оноучусу Прохладный-Эльхотово машина жолну Прохладныйни бла Майскийни арасында 9.5 километрни тутхан кесегине да эс бургъанды. Ол бек керекли транспорт ызды. Аны регионла аралы магъанасы барды: СКФО-ну оч субъектин - Ставрополь крайны, Къабарты-Малкъарны эмда РСО-Аланияны - бирге байлайды. Бюгюнлюкде аны юсю бла иги кесек жюк да, адам да ташылады.

- Жолну жангыртыуну проекти хазырды, федерал арадан анга тутхучлулукъ этиуню юсюнден оноуну сакълап турабыз,- дегенди Казбек Коков. - Дагъыда Бахсанны бла Чегемни, Майскийни бла Прохладныйни араларында жолланы эки жанларына чыракъ чыпынла салынырыкъдыла, алада жюрюген къоркъуусуз болур ючюн башха мадарла да этиликдиле.

Бу ишибизде жолну бузулуудан сакъларыкъ, ахчаны да аярыкъ жангы амалланы хайырланыргъады умутубуз. Ол а бизге башха жерледе да жолланы жангыртыргъа онг берликди.

Ишчи жолоучулугъуну кезиюнде КъМР-ни Башчысы Майскийде Герцен атлы орамда ызны эмда Эски Черекде жолланы тёрткилометрлик кесегини ремонту къалай баргъанына къарагъанды. Ызы бла Нарткъала-Урван-Чабакъ питомник жолну жангыртылгъан кесегин (узунлугъу эки километрден асламды) кёре баргъанды. Нартанда уа жетикилометрлик жолгъа не зат этилгенине да къарагъанды.

Саулай алгъанда, жолчула быйыл автомобиль жолланы 32 участкасына - битеу да 114 километрден асламына - ремонт этерикдиле, жангыртырыкъдыла.

Салына тургъан мектепде сабийле бир сменде окъурукъдула

КъМР-ни Башчысы **Казбек Коков** республиканы районларына тёрели ишчи жолоучулугъуну кезиюнде Прохладна районну Солдатская станицасында жангы мектепни къурулуу не халда болгъанын да кёре баргъанды. 250 окъуучугъа жери боллукъ бу мекям «Билим бериу» миллет проектни «Шёндюгю заманны школу» регион проектине кёре ишленеди.

Жангы мектеп келир жыл сентябрьде эшиклерин ачарыкъды. Бек магъаналысы уа - мында сабийле бир сменде окъурукъдула. Аны окъуу кабинетлери, медицина отоуу, ашханасы, актовый залы шёндюгю заманны излемлерине кёре жарашдырыллыкъдыла. Арбазында уа футбол, волейбол эм баскетбол ойнарча майданчыкъла боллукъдула.

Мектеп битеу да 20 минг квадрат метрни тутады. Аны къурулушуна бюджетден 300 миллион сом чакълы бёлюнгенди.

КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы.

Парламент

Жаш тёлюню тартыныуун, хунерлерин айнытыуну ахшы себеби

КъМР-ни Парламентинде Жаш тёлю палатаны жангы - 7-чи - чакъырылыуну биринчи жыйылыуу болгъанды. Анга законла чыгъарыучу органны спикери **Татьяна Егорова**, аны орунбасары **Мурат Карданов**, Билим бериу, илму эм жаш тёлюню ишлери жаны бла комитетни таматасы **Нина Емузова**, депутатла да къатышхандыла.

Жыйылыунуача, Татьяна Борисовна жаш адамланы палатагъа сайланнганлары бла алгъышлагъанды эмда аланы жашауларында бу кезиу сейир боллугъуна ишаннганын айтханды. «Жаш тёлю палата, ол къуралгъанлы уа 13 жыл озгъанды, граждан обществону институтларыны арасында тас болуп къалмагъанды. Ол угъай, жаш тёлюню арасында хурметли организацияланда бири болгъанды. Аллыгъызда ишлеген жашла бла къызла палатаны даражасын биийкге кётюргендиле.

Сиз да андан ары тири ишлеригизге ышанама. Алай болуруна уа битеу онгларыгъыз бардыла, сиз ётген конкурс да анга шагъатлыкъ этеди. Палатаны къаууму жангыргъанды, болсада аллында къауумда ишлеген артыкъда тири жаш адамла андан ары да бу органда къалыргъа сюйгенлерин билдиргендиле»,- дегенди спикер.

Татьяна Борисовна Жаш тёлю палата республиканы ёсюп келген тёлюсюне онгла бергенин чертгенди.

- Сизни аллыгъызда чакъырыладан жашла бла къызла биогюнлюкде тюрлю-тюрлю жерледе ишлейдиле, толтуруучу, жер-жерли власть органлада къуллукъ этедиле, КъМР-ни Парламентини депутатларына окъуна сайланнгандыла. Ол аланы тириликлерини хайырындан болгъанын ангыларыйды.

Алай биринчи атламланы уа ала мында, Парламентде, этгендиле. Республиканы законла чыгъарыучу органы сизге хунеригизни, фахмугъузну ачыкъларгъа онг береди. Аны тюз хайырланнганны мындан ары да ёсерге онглары боллукъдула. Аны ючюн а тири болургъа, ишлерге, башламчылыкъла этерге тийишлиди,-деп къошханды ол.

Спикер Жаш тёлю палата Парламентге республиканы жаш тёлюсюню сейирлерин, излемлерин белгили этер, аны эркиликлерин къоруулар ючюн къуралгъанын эсгертгенди. Ол биогюнлюкде къаллай соруула бютюнда къайгъыртханларын да айтханды:

-Биз башхалагъа ушамагъан юомланы, предложенияланы бек сюебиз. Жангы къауум а законла чыгъарыу ишде тири болуруна ышанабыз. Сизни аллыгъызда жаш депутатланы кёп сейир башламчылыкълары болгъанды, аладан бирлери законлагъа бурулгъандыла, ол санда федерал даражада. Жаланда жаш тёлю политика бла чекленип къалыргъа чакъырмайбыз, мында тамамланыргъа тийишли жумушла кёп болгъанларына да къарамай.

Парламент а жууукъ кезиуде «Жаш тёлю политиканы юсюнден» законну жангыртып башларыкъды. Сиз да тюрлю-тюрлю сфералада ишлейсиз, бирлеригиз энтта окъугъан этедиле. Аны себепли кесигизни сферагъызда предложенияла хазырларгъа боллукъсуз,-деп ангылатханды Татьяна Борисовна.

Жаш тёлю палатаны жыйылыуланы, социал акцияланы, проектени тамамлаула сынауу уллу болгъанын белгилегенди ол. Аладан эм игилери андан ары жашауда бардырыллыкъларына, ала бла бирге уа жангы проектлени хазырларыкъларына ышаннганын айтханды

Парламентни башчысы жаш адамланы командада ишлерге юйренирге чакъыргъанды, жамауат-политика жашаугъа къатышыуну магъаналылыгъыны юсюнден да айтханды. «Сиз бери хар биригиз да кесигизни оюмларыгъыз, мураталрыгъыз бла келгенсиз. Бирлеригиз республиканы белгили организацияларгъа таматалыкъ этесиз, жаш адамланы арасында хурмет тапхансыз. Алай энди уа сизге бирге ишлерге тюшгенди. Ансыз палата хайырлы боллукъ тюйюлдю. Мында сиз политика, жамауат иш жаны бла сынау аллыкъсыз. Бу билимни андан ары жашауда хайырланыргъыгъа ышанама»,-дегенди ол жаш адамлагъа.

Жыйылыуда уа къурау соруулагъа къаралгъанды. Жаш депутатла палатаны структурасын белгилегендиле, таматаланы сайлагъандыла.

Ачыкъ къол кётюрюу бардырылып, Жаш тёлю палатаны башчысына **Екатерина Борисевич** сайланнганды, **Ислам Кагазежев**, **Ислам Масаев**, **Толгъурланы Зулейха** аны орунбасарларына тийишли кёрюлгендиле. **Милана Карданова** уа палатаны секретары болгъанды.

Дагъыда палатаны комиссиялары да къуралгъандыла, аланы таматалары, Жаш тёлю палатаны Советаны да айырылгъандыла.

КъМР-ни Парламентини пресс-службасы.

Экономика

Инвестицияланы хайырындан къыйматлы проектлени иги кесеги жалчытылынады

Былтыр Къабарты-Малкъарны экономикасына саулай 50 миллиард сом чакълы бирге инвестиция этилгенди. Аны юсюнден КъМР-ни Башчысыны бла Правительствосуну пресс-службасы билдиргенди.

Асламысында инвестицияла жарашдырыучу производство, энергетика, агъач, эл мюлк, социал, билим бериу, саулукъ сакълау, информация эм связь, къырал управление эм аскер кюч къоркъуусузлукъну жалчытыу, уучулукъ, чабакъ тутуу бла чабакъчылыкъ бёлюмлеге этилгенди. Саулай алып айтханда, республикада инвестиция эм предпринимательство жаны бла къыйматлы болум къуралгъаны себепли былтыр онюч уллу проект жетишимли бардырылгъандыла.

Сагъынылгъан проектлени санында Огъары Малкъарда 10 мегаватт ток берген гитче гидроэлектростанция, бир суткагъа 30 тоннаны жарашдыргъан завод, «Огъары Чирик кёлле» деген туризм эм саулукъландырыу комплекс, терк айныгъан терек бахчачылыкъ, Нальчикде, Бахсан, Урван эм Чегем районлада жемишледен бла кёгетледен 30 минг тонна чакълы сакъланырча комплексле да бардыла.

Мындан арысында да регионда социал эм экономика жаны бла магъаналы проектлени бардырыргъа аслам эс бурулады. Алай бла бюгюнлюкде «Эльбрус» туризм-рекреация комплексни 2020-2023 жыллада айнытырча мадар этиледи. Аны чеклеринде быйыл «Гара-Башындан» «Мир» станциягъа дери 1,5 километр чакълы ЕР27 - жангы тау-лыжа трасса ишленгенди.

Жууукъ заманда федерал бюджетден бёлюнгген 9,6 миллиард сомгъа тёрт канат жол, 10 километр чакълы 11 тау-лыжа трасса, 800 машинагъа сюелиучю жерле, ратраклагъа гаражла ишленирикдиле эм курортну инфраструктурасын ток бла жалчытырча ише этиликдиле.

Андан сора да, беш жылны ичинде эл мюлк бла промышленность бёлюмлени айнытырча инвестициялы проектлени бардырыргъа план барды. Аладан эм магъаналыларына Тырныауузда вольфрам-молибден комбинатны жангыртыуну, 100 гектарда теплица комплексни къурулуун, рентген аппаратлагъа штативлени эм пластмассдан аберилени производствосун санаргъа боллукъду.

МАГОМЕТЛАНЫ Сулейман.

ПРОГРАММА

Арбазланы айбатландырыу къолгъа алыннганды

Бу юнледе «Жашау журт эм шахар болум» эм «Шахар болумну игилендириу миллет эм федерал проектлеге кёре Тырныауузну Элбрус проспектини 36-чы, 38-чи, 40-чы, 47-чи, 49-чу эм Мызы улу атлы орамны 3-чю эм 4-чю номерли кёп фатарлы юйлерини арбазларын тапландырыу башланнганды. Алагъа саулай 5588502,67 сом къоратыллыкъды.

Жангыртыу ишлени кезиюнде тийреге бордюрла салынырыкъдыла, асфальт жайыллыкъды, кир-кипчик атарча орунла, шинтикле эм кече жарытырча чыракълы чыпынла да салынырыкъдыла. «Программа графикден кеч къалмай тамамланырын Къабарты-Малкъарны Башчысы **Казбек Коковну** эм Правительствону жанындан да къаты контроль этиледи. Проектни хайыры бла шахарчыланы жашау болумлары бираз иги жанына тюзеллиги бютюн къуулуандырады», - дейди Тырныауузну администрациясыны башчысы **Жаппуланы Руслан**. Бюгюнлюкде сагъынылгъан арбазлада тийишли жумушла башланнгандыла. План бла ала быйыл июль айгъа битерге керекдиле.

Сагъынылгъан проектлени чеклеринде Жанхотияны къаты бла баргъан «Прохладный - Баксан - Эльбрус» трассада да омакъ алленяны къурулуу башланнганды. Бусагъатда подряд организация анга плитка салырча жерни мурдорун хазырлап бошай турады». Аны уллулугъу 4 минг квадрат метрге жетерикди. Мында эчиле эм къонакъла да солургъа эм замланлар зауукълу ётдюрюрге да онг табарыкъдыла. Аны бла бирге ол районда туркластерни айнытыугъа ахшы къошумчулукъ этерикди»,- деп билдиргенди муниципалитетни администрациясыны башчысыны орунбасары **Анатолий Ойтов**.

Объектде машинала турурча эм сабийле ойнарча майданла да жарашдырыллыкъдыла. Къоркъуусузлукъну жалчытыр муратда тёгереги бла темир бурыу тартыллыкъды, шинтикле, кирпчик атарча орунла эм чыракъ чыпынла да салынырыкъдыла. Саулай алып айтханда, битеу бу ишлеге 9,5 миллион сом къоратыллыкъды.

Быллымда да Мызы улу атлы орамда 26-чы номерли юйню арбазына къыстау ремонт этиле турады. Объектни мурдорун хазырлагъанларындан сора, бордюрла, чыракъ чыпынла саллыкъдыла эм сабийле ойнарча майдан къураллыкъды.

- Игилендириу жаны миллет проектни бардырыргъа онг табылгъаны бизни элге болмагъанча магъаналыды. Белгиленнген жумушланы заманында тамамланырларына администрациясы къаты контроль этеди, - дейди элни таматасы **Тебердиланы Магомет**.

КУРДАНЛАНЫ Сулейман.

Оператив штаб

Энди жаланда эки госпиталь къалгъанды

КъМР-де коронавирусну профилактикасы эм аны жайылыууна къажау регион Оператив штабдан белгили этгенлерича, пандемияны аллындан бери республикада вируздан 23 472 адам ауругъанды. Тюнене ол 29 инсаннга жукъгъанды.

Тийишли багъыудан сора 22,5 мингден аслам адам сау болгъандыла (ол санда тюнене - 31 пациент). Бюгюнлюкде медицина болушлукъ 464 адамгъа бериледи. Пандемияны аллындан бери республикада бу кыйын ауруудан 436 пациент ёлгенди. Тюнене – бир адам.

Коронавирус КъМР-де жайылып башлагъандан бери 488,6 мингден аслам тест бардырылгъанды (бир кюнгге - 752 тинтиу). Госпитальлада 208 пациент бардыла, аланы арасында тест коронавирус ауруу жукъгъанын ачыкъламагъанла да. Реанимация бёлюмде 27 саусуз турады.

Оператив штабдан белгили этгенлерича, вирус бютюнда 65 жылдан таматалагъа, ауруулары юслеринден кетмегенлеге къоркъуулуду. «Аны себепли профилактика мадарла бютюнда магъаналыдыла. Адамла кёп жыйылгъан жерледе, транспортда медицина маскала жюрютюрге, бир бирден бек аздан метр кенгликде турургъа, къолланы сапын бла терк-терк жууургъа тийишлиди. Онг боллугъанына кёре, адам бла да саламлашмазгъа, къучакълашмазгъа кюрешигиз»,-деп эсгертгендиле Оператив штабдан. Республикада жаланда 2 госпиталь ишлейди. Алада 280 саусузгъа жер барды.

Россейде COVID-19 вирус тюнене 8589 инсанда ачыкъланнганды. Пандемияны аллындан бери къыралда 4,71 миллион адам ауругъандыла. Андан 4,3 миллион инсан сау болгъандыла (бир кюнгге - 6,8 мингден аслам). Ауруну кётюралмай, 105,9 минг адам ауушханды (тюнене - 346 саусуз).

Джонс Хопкинс атлы университет белгили этген тарихлеге кёре уа, битеу дунияда бу ауруу 141,4 миллион адамгъа жукъгъанды. COVID-19-дан ёлгенлени саны 3,02 миллиондан озгъанды.

ТИКАЛАНЫ Фатима
хазырлагъанды.

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркиликлери жаны бла уполномоченнийни 2020 жылда ишини юсюнден доклады

Ал сёз

Уполномоченный эм аны аппараты ишлеринде республикада жамаат-политика, социал-экономика бёлюмде болуманы эсге аладыла. Аланы ишлери 2020 жылда коронавирус жукъ'ан аруулу жайылыгъан кезиюнде адамланы праволарын толсунлай сакълаугъа бурулуп къыралгъанды. Пандемия аслам инсаны ишсиз къойгъанды. Чекленилени низамы аланы социал болумларын осал этгенди, кёлдерин мудахландыргъанды, ахырында уа саулукъларын да бузгъанды. Ол болумлада федерал эм регион власть органла пандемиягъа къажау энчи амалла къурагъандыла. Россей Федерацийда Адамны эркиликлери жаны бла уполномоченный Т.Н. Москалькова белгилегенича: «Россейде...къыйын жашау болуму кезиюнде адамны эркиликлерин сакъларча социал-экономика гарантиланы жангы системасы къурал'ъанды».

Республиканы къыралэм муниципал власть органлары, граждан жамаатны институтлары, дин конфессияла эм республиканы башха жамаат организацийлары биргиучлюкде ишлеп, заманны магъаналылыгъын англап, белгисиз къаршы бла сермешни хорларгъа итинггенди. Айтыргъа тийишлиди, пандемия бизни жуугаплыгъыбызны эм биргилигибизни кючлегенди.

Пандемия бла кюреше, аруугъанланы багъыугъа эм реабилитациягъа битеу кюч эм изге ниятлы ишлерге сальинганды. Ишлей тургъан жамаатлыкъ махкеме мурдорларыбызны сегиз госпиталь къыралгъанды, алада бир жолгъа 1500-те жуукъ адам жатаргъа амал болгъанды. «КъМР-ни гигиена эм эпидемиология арасы» ФБУЗ-да эм «Къабарты-Малкъарда эминагъа къажау станция» ФКУЗ-да биийк хазырлылыкъ низамны аллындан башлап 442506 инсаннга тинтиу бардырылгъанды, ол санда 42473 больницады болмагъан пневмониядан къыйналгъанлагъа, 98369 тыш къыралдан келгенлерге эм аруугъанны къатында болгъанлагъа, 224683 саулукълугъа эм 16921 ОРВИ ушанлары болгъанлагъа.

2021 жылда 1 январгъа больницалада бла госпиталада 1455 адам болгъан эсе, 2021 жылда 1 мартха – жаланда 453 инсан. Суткагъа аруугъанланы саны иги да азайгъанды, ёлюмле да селейгендиле. Болгъан къыйнлыкъланлагъа да къарамагъанлай, республика осал аруугъу жайылыугъун азайтханды эм чекленилени аз-аздан кетерирге амалла этгенди. Ол жумушда Хайрыланыучуланы эркиликлерин эм адамны ырахатлыгъын сакълаугъа надзорлукъ этген Федерал службаны Къабарты-Малкъарда Управлениясыны, Къабарты-Малкъар Республиканы Саулукъ сакълау министерствосуну, битеу да врачланы магъаналылыкълары улуу болгъанды. Республикада жашаугъан адамча, алагъа жюрегимдеги ыспас этгени сюеме.

Пандемияны болумларында Къабарты-Малкъар, кесини позицийлары кючлегенден сора да, иш кёллюлюгюн, экономика эм социал бёлюмлерин айнытлагъанын белгилергеди. Къабарты-Малкъар Республиканы Экономиканы айнытыу министерствосуну шартларына кёре, 2020 жылда валовый регион продуктну багъасы 154,8 миллиард сом болгъанды, (ол 2019 жыл бла тенглешдиргенде 101,5 процент болады), промышленный производствону индекси 111,0 процентди, къурулуш бёлюмде толтуруулгъан ишлени ёлчеми 30,2 миллиард сом болгъанды неда 2019 жылгъа кёре 100,5 процент. Агропромышленный комплексни ишчилери да жылны ахырына ахшы кёрюмдюле бла жетиргъандыла.

2020 жылда республикада миллет проектени толтуруугъа чеклеринде битеулю бёлчем 4,5 миллиард сомгъа 200-ден артыкъ объектни къурулуулары, ремонтлары, тынгылы ремонтлары, жангыртылыныулары бардырылгъанды. Ол санда эки битеулю билим берген школгъа, 31 школгъа дери билим берген сабий учреждениясы, 10 маданият юйюю, 4 физкультура-саулукъ кючлеу комплекси. Битеулю узунлукълары 123,5 километр болгъан 103 жол ызны къурулуу, жангыртылыныу эм тынгылы ремонту тамамланады, аны битеулю багъасы 2 миллиард сом чакълы бирди. Жажау журтладан хайырланыугъа 528 минг квадрат метр берилгенди, ол 2019 жыл бла тенглешдиргенде 111,4 процентди, инсанланы тозуугъан жашау журтладан кёчюрюу программа бардырылгъанды (98 юйюк). Хау, ол жарсыуну тотуулгъан тындырылмагъанын белгилейди, алай властланы ол жаны бла ишлерге итинггенлерин да кёрюстеди.

Уэнлугуз 1514,94 метр болгъан «Курорт «Эльбрус» ВТРК жангы тау-лыжа трассаны къурулуу ахырына жетдиригенди. Вольфрам бла молибденни чыгъарыу производствону проекти жангыдан башлангъанына республикада жашаугъанла ызларыгъа бла тюбегендиле. Болгъан къыйнлыкъларгъа да къарамагъанлай, республика федерал араны билеккили бла тюбегенди жаны бла къурултамагъан гражданны, саулукъларында чекленгенни онгларын болгъанланы, кёп сабийли юйюрлени алларында борчларын толтурганлай тургъанды, айлыкъны заманында берилиюне сакъ кёзден къарагъанды.

Аны бла бирге коронавирус жукъ'ан аруудан чыкъ'ан осал жашау болумла кеслерин экономикада эм социал бёлюмде билдиргендиле. Чекленилени кийиргенден сора республиканы аслам предприятиялары, организацийлары эм энчи предпринимателле ишлерин тохтатхандыла. Ол а урунуу рынкогунда кесин бидирмийм къийматгъанды. Алай бла 2020 жылда иш изгел республиканы ишлетадыгъыу службаларыны 85,7 мингге адам келгенди. Ол 2019 жылдан тёрт кереге кёпдю. Аладан ишсизлеге 81,8 минг адам ишсиз къалгъанларга саналгъанлыды. Ишсизликни проценти биийклей кыларгъан, экономика жаны бла тири гражданланы санындан 16,7 процентди.

* * *

Урунуугъа тохташханланы саны республикада иш изгел сёлешгенледен 4,8 процентди. Ол бары да жашауну качествосунда эм гражданланы социал жаны бла сезимликлеригде кесин билдиргенди. Ол сыйтауа анъгылатадыла кёбюсюнде инсанланы Уполномоченныйгъе тарыгъыуларын бёлдюгюнде, ала алгъа жыллада кёп болмасала да. Анъ Уполномоченный кюрулланыуну излегенлени ышанчыларынча къарайды.

Уполномоченныйни институтуна 14 жыл толады. Ол заманнга аланы эркиликлерини бла праволарыны бузулгъанларына бизге тарыгъыулары бла 11 мингден адам сёлешгендиле. Ол кесибисни жамаат обществону магъаналы институтуча тохтаудырыгъа итинебиз. Энди Уполномоченный пандемияны болумларында инсанланы къорулуу сынанмы да жыйышдырады. Къабарты-Малкъар Республика Россейни кесегиди эм ол да адамны праволары эм инсанланы эркиликлери бла байламлы къыралда болгъан битеу проблемаланы кесинде сынайды.

Инсанланы тарыгъыуларыны бла обращенияларыны саныны эм тюрлюлерини юсюнден

2020 жылда Уполномоченныйге тарыгъыула бла башха обращениялы ити да аз келгендиле – битеу да бирге 245 (тёрели жыллада ала 900-те жете эдиле). Аладан производствоГъа алынып 184-сюне къаралгъанды. Бирси обращенияла къыралэм органлагъа, жер-жерли самоуправление органлагъа, аланы типична жуугаплыкълары болгъан къулпукъчулагъа жиберигендиле неда алагъа кёре ушакъ халлы англатылгъуа этилгендиле. Жазылып келген обращенияла 200 болгъандыла, энчи приёмда айтылгъанла – 45, коллективге халлыла – 4.

Белгиленген статистика шартла келген тарыгъыуланы саны, аланы производствоГъа алынгъанлары эм Уполномоченный къарагъанлары иги да азайгъанлыгъа шагъатлайдыла. Аны бла бирге жазылып жиберилгенге, бир кесекге азайыр, 2019 жылдагъылыкъ 228-не кёре энди 200 болгъан эселе, сёлешиу халлы айтылгъан тарыгъыула алгъынгны 622-ге кёре энди 45 болгъанлыла. Ол а производствоГъа алынгнан эм Уполномоченный къарагъан обращенияла азыракъ болгъанлары кёлден айтылгъанлары селейгенлери ючюн болгъанын кёргюзтеди. Аны сыйтауу республикада, саулай къыралдача эм дунийдача, жангы коронавирус жукъ'ан аруугъну жайылгъанындады, аны бла байламлы чекленилени кийиргенлеринде эм жамаатны ичинде иш эм социал тирилик алаша болгъанындады.

Обращениялары къурамларыны эм динамикаларыны тинтиу кёргюстеткича, бирси жыллада болуучусуча, адамла уруугу праволарыны бузулгъанларына, алгъан усталыкъгъа кёре иш табылмагъанына, жашау журт бла байламлы праволарны сакъланмагъанларына, следствие эм дознавание органланы ишлерине эм процессуал оноуларына, сюдлени оноуларына, тутулуп тургъан гражданланы праволарыны сакъланмагъанларына, саулукъ эм медицина болушлукъ алыу жаны бла эркиликлени бузулгъанларына тарыгъыгъанды.

Аны бла бирге коронавирус жукъ'ан аруулары болгъанлагъа медицина болушлукъ берилмегенине неда алагъа хакъсыз дарманла тапдырылмагъанларына тарыгъыула келмегендиле. Тарыгъыулагъа, башха обращениялагъа къарау керек болса, тийишли къыралорганла, къуллукъчулагъа бла бардырылгъанды. Тинтиулени эсеперинде 59 адамны къыйын жашау болуманы бла байламлы эм сакъланмагъан праволарын къайтарыу жаны бла ишлери тамамланганды. Уполномоченныйге бузулгъан праволарын сакъларгъа болушлукъ этгени ючюн ыразылыкъ сёзле бла ич письмо келгенди.

2020 жылда 17 декабрде Уполномоченныйге Афган урушха эм башха жер-жерли къазауатларгъа къатышхан 42 аскери-интернационалистлеринден коллектив обращение келгенди, ала тийишли къырал органлары эркиликлери болмагъанлай ишленнген гараждары официал халда къагъытларын къыралдыгъыгъа себекликни излегендиле. Нальчик шахар округу жер-жерли администрацийсы дауна кёре чыгъарылгъан Нальчик шахар сюдню оноуун толтуруугу чегинде белгиленнген гараждану оюу башланнгъанды. 2020 жылда 21 декабрде сюдню оноуну толтуруугун тохтатыу жаны бла соруу тамамланнгъанды. Нальчик шахарны жер-жерли администрацийсы бла бирге къауумну башламчылары бла эки кере тюбешиу къыралгъанды, аскери-интернационалистле кётюрген соругъла кёре изленнген оноула чыгъарылгъандыла.

2020 жылда салугъунда чекленнген онглары болгъан В. деген биреулен къол кётюрюу жаны бла соруугъа себеклик этилиуню излегенди. 30 минутну ичинде жеринден тепдириген орунну аны аллына жетдиру тамамланганды. Ол адам жарсыуу алай тындырылгъанына ыразылыгъын билдиргенди.

2020 жылда сентябрде Уполномоченныйге Севастополь шахарда Адамны эркиликлери жаны бла уполномоченный сёлешип, В. деген бир инсанны жашын КъМР-де психоневрологиялы интернатха алыгъа болуушлукъну излегенди, Севастополь шахарны тийресинде психоневрология ызлы махкеме жокъду. Ол соруу да тийишлисиче тындырылгъанды.

2020 жылда 6 ноябрде В. деген бир адамдан аны банк счётунда зюй пристав-исполнительни оноуна кёре законсуз халда ахча алынгъанына тарыгъыу келгенди. Артда ачыкъланнганды Нальчикде аны бла толсунлай келишген башха адам болгъаны. Идентификация жумуш бардырылгъандан сора, В. деген адам толтуруучу производство жаны бла борчу болмагъаны тохтаудырылып, аны Двойникени реестрине кёшохандыла.

Пандемияны болумларында адамны эркиликлерин сакълау жаны бла иш

2020 жылда бизге, бизни коллегаларыбызгъа, коронавирусну эпидемиясыны болумларында кюрешиге тюшгенди. Республиканы Оператив штабыны келечисича, Уполномоченный къыралны эм регионну оноучуларыны, саулукъ сакълау органланы саулукъ сакълау жаны бла амаллану бардырылгъанына, къурулау ишлапланы, дезинфекция затланы жайылгъанлыгъна чакъырылгъанлы эм ишсыулгъанды. Ол оюмланы биз телевидениеда, радиода, басма изданиялада айтханлай тургъанбыз.

Оператив штабны эсгертмелерине кёре Уполномоченный ишчилерини къауумун дистанцийлы халда урунуугъа кёчюргенди, дагъыда гражданланы энчи приёмун бардыруу болжал халда тохтатылгъанды, тарыгъыуланы эм обращенияланы почтаны, электрон байламлыкъланы амаллары бла жиберигге онг сакъланнганды. Болумну эсге алып, аппаратны ишчилерини дежурствосу къырал'ъанды. Жумушха Уполномоченныйни шахар округлада эм муниципал районлада ышаннгълы келечилери къошулгъандыла. Ала асламысыны байламлыкъ ызла эм Интернет бла келген обращениялагъа созмагъанлай эс бургъандыла. Коронавирус жукъ'ан аруугъ бла къажау юкреше къаташхан медицина ишчилере ачча тёлеуелни толсунлай эм заманында берилиулерине, гражданланы тюрлю-тюрлю къауумларына социал тёлеуелни ётдюрюлюулерине энчи эс бурулгъанды.

Битеу даражада властланы, граждан биргиучлени институтуну, дин конфессийланы хайырландыр республика коронавирус жукъ'ан аруугъну жайылыуына контроль этилгъанды эм акъыйрын чекленну амаллана кётергенлеринде. Республикада госпитализация изленнген коронавирусдан къыйын аруугъанланы саны тохтаыуну халда азая барады. Аны бла бирге инфекцияны алыкъа толсуулгъан хорларлямагъанбыз.

Болумгъа толсуулай контроль этерча Роспотребнадзорну КъМР-де Управлениясы, Къабарты-Малкъар Республиканы Саулукъ сакълау министерствосу бла грипден, ОРВИ-ден, больницаны болмагъан пневмониядан аруугъанланы тынгылы мониторингни бардырадыла. Бусагъатда аруугъанланы кёбейгени белгиленмейди.

Энди эпидемиология болум, специалистле санагъанларыча, республикада жашаугъанланы араларында коронавирус инфекцияны жангыдан къозгъалыуу бла къыйынгъа айланырга боллукъду. Аны бла байламлы Уполномоченный саулукъ сакълау органла бла къаты байламлыкъда бу затла бла жалчытылыныугъа эс бургъанлай тулукъды:

- вирусларгъа къажау препаратланы, дезинфекция, энчи къоруулау затланы, энчи медицина аппаратураны болуулары;

- гриппден, ОРВИ-ден, больницаны болмагъан пневмониядан аруугъанланы мониторингни бардырылыуна;

- халкъны асламды халда вакцинациядан ётюуне;

- коронавирус жукъ'ан аруугу (COVID-19) болдурмазча этиу амалланы юсюнден халкъ'а кенг халда билдириуге кыстаышыугъа.

Уполномоченный республикада биринчилени саныны вакцинациядан ётгенди эм телевидениядан болуулугу бла халкъны он амалны хайырланыгъа чакъырыгъанды. Оператив штабны кёрюмдолерине кёре, Къабарты-Малкъарда бу кампания тири бардырылгъанды.

Пандемияны болумларында адамны эркиликлерин сакълау жумушда Уполномоченный къырал эм муниципал органла, жамаат организацийла бла тири байламлыкъда ишлегенди. Тийишли структуралары эм Уполномоченный къарагъанлары иги да азайгъанлыгъна шагъатлайдыла. Аны бла бирге жазылып жиберилгенге, бир кесекге азайыр, 2019 жылдагъылыкъ 228-не кёре энди 200 болгъан эселе, сёлешиу халлы айтылгъан тарыгъыула алгъынгны 622-ге кёре энди 45 болгъанлыла. Ол а производствоГъа алынгнан эм Уполномоченный къарагъан обращенияла азыракъ болгъанлары кёлден айтылгъанлары селейгенлери ючюн болгъанын кёргюзтеди. Аны сыйтауу республикада, саулай къыралдача эм дунийдача, жангы коронавирус жукъ'ан аруугъну жайылгъанындады, аны бла байламлы чекленилени кийиргенлеринде эм жамаатны ичинде иш эм социал тирилик алаша болгъанындады.

Обращениялары къурамларыны эм динамикаларыны тинтиу кёргюстеткича, бирси жыллада болуучусуча, адамла уруугу праволарыны бузулгъанларына, алгъан усталыкъгъа кёре иш табылмагъанына, жашау журт бла байламлы праволарны сакъланмагъанларына, следствие эм дознавание органланы ишлерине эм процессуал оноуларына, сюдлени оноуларына, тутулуп тургъан гражданланы праволарыны сакъланмагъанларына, саулукъ эм медицина болушлукъ алыу жаны бла эркиликлени бузулгъанларына тарыгъыгъанды.

Аны бла бирге коронавирус жукъ'ан аруулары болгъанлагъа медицина болушлукъ берилмегенине неда алагъа хакъсыз дарманла тапдырылмагъанларына тарыгъыула келмегендиле. Тарыгъыулагъа, башха обращениялагъа къарау керек болса, тийишли къырал органла, къуллукъчулагъа бла бардырылгъанды. Тинтиулени эсеперинде 59 адамны къыйын жашау болуманы бла байламлы эм сакъланмагъан праволарын къайтарыу жаны бла ишлери тамамланнганды. Уполномоченныйге бузулгъан праволарын сакълаугъа болушлукъ этгени ючюн ыразылыкъ сёзле бла ич письмо келгенди.

2020 жылда 17 декабрде Уполномоченныйге Афган урушха эм башха жер-жерли къазауатларгъа къатышхан 42 аскери-интернационалистлеринден коллектив обращение келгенди, ала тийишли къырал органлары эркиликлери болмагъанлай ишленнген гараждану официал халда къагъытларын къыралдыгъыгъа себекликни излегендиле. Нальчик шахар округу жер-жерли администрацийсы дауна кёре чыгъарылгъан Нальчик шахар сюдню оноуун толтуруугу чегинде белгиленнген гараждану оюу башланнгъанды. 2020 жылда 21 декабрде сюдню оноуну толтуруугун тохтатыу жаны бла соруу тамамланнганды. Нальчик шахарны жер-жерли администрацийсы бла бирге къауумну башламчылары бла эки кере тюбешиу къыралгъанды, аскери-интернационалистле кётюрген соругъла кёре изленнген оноула чыгъарылгъандыла.

2020 жылда салугъунда чекленнген онглары болгъан В. деген биреулен къол кётюрюу жаны бла соруугъа себеклик этилиуню излегенди. 30 минутну ичинде жеринден тепдириген орунну аны аллына жетдиру тамамланганды. Ол адам жарсыуу алай тындырылгъанына ыразылыгъын билдиргенди.

2020 жылда сентябрде Уполномоченныйге Севастополь шахарда Адамны эркиликлери жаны бла уполномоченный сёлешип, В. деген бир инсанны жашын КъМР-де психоневрологиялы интернатха алыгъа болуушлукъну излегенди, Севастополь шахарны тийресинде психоневрология ызлы махкеме жокъду. Ол соруу да тийишлисиче тындырылгъанды.

2020 жылда 6 ноябрде В. деген бир адамдан аны банк счётунда зюй пристав-исполнительни оноуна кёре законсуз халда ахча алынгъанына тарыгъыу келгенди. Артда ачыкъланнганды Нальчикде аны бла толсунлай келишген башха адам болгъаны. Идентификация жумуш бардырылгъандан сора, В. деген адам толтуруучу производство жаны бла борчу болмагъаны тохтаудырылып, аны Двойникени реестрине кёшохандыла.

Пандемия болумлада инсанланы урууу эм социал эркиликлерин сакълау

Къыралны социал политикасы, Россей Федерацийны Президенти В.В. Путин белгилегеничча, къарыусузлагъа (керти сыйтаула бла кеслерине жашау этерча ахча ишлеп магъанланлагъа), социал лифтлени, хар адамны хунерлерине эм фахмусуна кёре тенг халлы онгла тапдырыугъа себеклеринде бурулугъу. Эсепде къырал адамгъа тийишли жашау этерча болумла къурайды, закон халда уруугу бла эркиликлъаны тохтаудырады, адамланы урунууларын эм саулукъларын кючлейди, айлыкъны гарантийлы халда жашау этерге жетерик эм аз ахчаны ёлчемин тохтаудырады, хар инсанны къартлыгъында тийишли аш-азыгъына, дарманларына, киймелерине эм башха кереклерине къайгъырады.

Кесини социал борчларына кёре, бютюнда пандемияны болумларында, къырал адамланы жашауларын тынчыаркъ этерча онгла къурайды. Уполномоченныйге гражданланы урууу эркиликлери бузулгъанларына, айлыкъны заманында тёленмегенине тарыгъыуна келедиле. Банкрот болгъан предприятиялану ишчилерини шаталары къыскъартылгъанлары ючюн, ишге тохташханда правола бузуладыла. Бусагъатда урууу рынокда уллу ауурлукъ къурайлыгъды. Бирле ишлерин тас этерге кёркъвадыла, бирсине аны тапмай, кеслерини жарсыулары бла белден-бетге къаладыла.

Ол жарсыуну селейтирча КъМР-ни Башчысы эм Правительствосу республиканы жамаатына деп социал къоруулау онгла жаращдырады. КъМР-ни Правительствосуну бегими бла къабыл кёрюлген «Къабарты-Малкъар Республиканы жамаатына иш бла кюрешиуюне билеклик» деген КъМР-ни къырал программасы бардырылады. Пандемияны кезиюнде ишсиз къалгъан гражданла «Урууу, иш бла кюрешиу эм социал къоруулау ара» ГКУ-да эсепге салынгъанды, инсанлагъа Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну резерв фондундан бир кере тёленнген 5 000 сом пособие берилгенди.

«Ишсизлик ючюн берилген пособияны эм аз эм эм кёп ёлчемлерини юсюрилгенлер» Россей Федерацийны 2020 жылда 27 мартда чыгъарылгъан 346-чы номерли бегимини 1-чи пункту бла тохтаудырылгъан ишсизлик ючюн берилген пособияны эм аз ёлчеми 2020 жылда 4 500 сомгъа дери кётюрюлгени, белгиленнген айлагъа тёленирик кезиуге. Россей Федерацийны Правительствосу 2020 жылда 10 июньда чыгъаргъан 844-чю номерли бегимине тиширилгенге тохтаудырылгъан эм 18 жыллагъа толмагъан сабийлери болгъан инсанлагъа ишсизлик ючюн тёленнген пособияны ёлчеми 2020 жылда июнь-августда сабийлерини санына кёре кёбейип, хар сабийге 3 000 сом къошулуп берилгенди.

Энчи предпринимателлеге, Россей Федерацийны законодательствосу бла 2020 жылда 1 мартдан сора ишлерин тохтатханлагъа эм ишсизлеге санаугъанлагъа, Россей Федерацийны Правительствосуну 2020 жылда 1 июньда чыгъарылгъан 844-чю бегимии ючюнде кирген кюнден башлап, ишсизлик ючюн тёленуелени берию кезиуде 2020 жылда 1 октябрге дери ол 12130 сом ёлчемде тохтаудырылгъанды. Бусагъатда халкъны иш бла жалчытыу къырал жумуша эм адамлагъа социал болушлукъ тапдырыу онгла, къабыл этилген регламентге кёре, болжалсыз халда тамамланнадыла.

2020 жылда 2 июльда Т. деген тиширыу Россей Федерацийны Президентини жанты коронавирус жукъ'ан аруугъну пандемиясыны болумларында сабийлери болгъан юйюрлеге социал болушлукъна берилик арысы бла байламлы Указына тийишлиликде тёленирге керек ахчаны алламагъанын билдиргенди. Ол соруугъа Россей Федерацийны Пенсия фондуну КъМР-де бёлюмю къарагъанды эм контрольгъа алгъанды. 2020 жылда 8 июльда ахча тёлеу этилгенди.

Россей Федерацийны Президентини 2020 жылда 20 мартда чыгъарылгъан «Сабийлери болгъан юйюрлеге къырал болушлукъну кёшукъ амаллары юсюнден» 199-чу номерли Указына тийишлиликде 2020 жылда 1 январьдан башлап ючден жети жылына дери сабийлеге ай сайын ахча тёлеу этиледи, юйюрню файдасы Россей Федерацийны субъектинде тохтаудырылгъан биреуленнге жашау этерге жетерик ахчадан кёп болмаса. 2020 жылда 1 августха белгиленнген ахча болушлукъну алырча республиканы 46950 адамындан заявление келгенди.

Андан сора да, «Къырал социал болушлукъну юсюнден» 1999 жылда 17 июльда чыгъарылгъан 178-ФЗ номерли Федерал законгъа тийишлиликде къолайсыз юйюрлеге, жангызлай тургъан къолайсызлагъа, файдалары республикада тохтаудырылгъан биреуленнге жашау этерге жетерик ахчадан кёп болмаса, Республиканы жамаатына социал жумушла тапдырган комплекс араланы болжалгъа салынмай болушлукъ бёлюмлеринде натуральный халлы къырал социал себеклик этиледи.

Уполномоченный Адамны эркиликлери жаны бла уполномоченныйлени координация советини 2020 жылда ноябрде къабыл кёрюлген предложениялары бла эсгертмелерин дурус кёргенди. Аны ючюн ол Къырал Думаны депутатларындан эм Федерация Советде Къабарты-Малкъар Республикадан келечиледен алагъа къарагъанда биле клик этиулерин излегенди («Ишчилени бир-бир къауумларыны къорхъуулу эм (неда) тапсыз болумлада урунуулары ючюн жыл сайын ахча тёленнген отпускаларын кёбейтиуню юсюнден» Россей Федерацийны Правительствосуну 2013 жылда 6 июньда чыгъарылгъан 482-чи номерли бегими бла къабыл кёрюлген ишчилени къауумуна уруугу борчларына кёре COVID-19 аруугъанла бла байламлыкъда болгъан инсанланы къошуугу юсюнден).

Уполномоченный урууу законодательствоГъа надзорлукъ эм контроль этген энчи орган тюйюлдю, аны бла байламлы биринчиленген тарыгъыула алагъа къаралырча эм керекли оноула этилирча тийишли органлагъа жиберилиде, ызы бла эсеплени заявительлеге туура этедиле. Къабарты- Малкъар урууу къырал инспекцийгъа 2020 жылда гражданланы урууу праволары бузулгъанларына 605 (590) обращение келгенди, аладан урууу ючюн хакъ тёленмегенине – 355 (192), урууу келишимлени жарашдырыу эм чачыу – 31 (43), урууу заман эм солуу заман – 55 (51), урууу низамны эм урууу распорядкону – 48 (61), урууну къоруулау – 72 (51), башха соруула бла байламлы – 44 (192). Келген обращениялагъа къаралгъа 232 планда болмагъан тинтиуле бардырылгъандыла, аланы чекленриндге урууу заманындаторлу бузуу бла байламлы 841 болум ачыкъланнганды.

Ачыкъланнган бузукъулукъладан 334-сю урууну ючюн хакъ бла байламлы болгъандыла, 291 урууну къоруулау бла, 98 – урууну келишимлени тохтаудырыу бла, 45 – урууу эм солуу заман бла, 118 – башха соруула бла. Тинтиулени эсеплерине кёре гражданланы урууу праволары бузулгъанлары бла байламлы КъМР-ни Урууу къырал инспекцийсы 142 терсликлери болгъан инсанны административ жуугапх тартханды.

Республиканы прокуратура органлары инсанланы урууу эркиликлерин сакълау жаны бла 5595 (3488) бузукъулукъну аныкълагъанлыды. Аланы кётергича 727 (629) протест келтиригенди, 355 (323) представление кийиригенди, законлары бузаргъа эркиклик болмагъанны юсюнден 44 (22) официал халлы айтыула этилгендиле. Инсанланы урууу ючюн хакъ алыргъа эркиклеклерин жангыдан тохтаудырыгъа, берилмей тургъан айлыкъны тёлетиргъа сюдлеге 479 (358) дау жиберилгенди.

Жыл санлары жетген адамланы эм сакъталаны эркиклеклерин къоруулау

Уполномоченныйге Улуу Ата жуут урушу инвалиди 95-жыллыкъ Б., табийгъат газ ючюн борчун тёлеялмагъанлай айтын, къагъыт жазмагъы. Бизни тилегибиз бла ООО «Газпром межрегионгаз Нальчик» ол затны тап этгенди: ол инсанны лицевой счетунда борчу кёп кереге аз этилгенди, ол алай бла аны тёлеялгъанды. Дагъыда андан болушлукъ коронавирусдан аруугъан бир неча юйюр излегендиле. Уполномоченный аланы больницагъа жатдырыр, ызы бла къалай бакъгъанларына, андан сора реабилитация этиуге да эс бургъанды. Ала белгили, республикагъа къыйынлары кирген адамладыла. Насыпха, ала аруулариндан сау къутулгъандыла эм Уполномоченныйге ыразылыкъларын айтып, къагъыт жазгъандыла.

Уполномоченный бла ол таматалыкъ этген аппаратны ишчилери, къарар адамлары болмагъан къартла эм жангыз сакъатла жашаугъан учреждениясы онокучаына тюбеп, аланы Уполномоченныйни къатыларын изгеген жарсыуларына тынгылагъанлыды. Ол башда айтылгъан учреждениялада тургъан адамлагъа аланы арары келгинчи да, артда да къыйынчаган эркиклеклери жаны бла жарсыуларына болуушлукъ керек болгъанны ачыкъланнганды. Жыл санлары келгени, аруугъанлары бла да байламлы аланы къыйынчаны, тынгысыз этген соруула: пенсия бла жалчытыу, асабалыкъ (ызырыкъыларын къоюу), миолк-харекет жаны бла даулашна эм алагъа ушагъан затладыла. Аны бла байламлы, къыйын эпидемиология болумну, таматалагъа деп этилген тюбешиулени да чеклененгенлерин эсге алып, Уполномоченный эм аны аппаратыны ишчилери ол экю учреждениядагъа – ГКУ «Нальчикский дом-интернат для престарелых и инвалидов» эмда ГКУ «Специальный дом для одиноких престарелых» – тургъанла бла технологияны болушлугу бла дистанцийда юридический консультацийа бардыргъандыла.

Уполномоченныйни бу ишни былай бардырыгъа дегенине учреждениланы таматаларыны ыразы болгъандыла. Ол иш керек болгъанын тыйгъанлагъа. Аны бла байламлы, жамаатны ол къауму ары-бери жюрюп айланалмагъанларын да эсге алып, бу ишни андан ары да бардырыгъа дегендиле.

«Доступная среда» деген программаны жашауда къалай бардырылгъанына да энчи эс бёлюнгенлей турады. Инвалидлени эркиклеклерин жалчытыуда энтта да кёп ангылашымгъан зат барды. Аны бла байламлы 2021 жылда парламент тынгылаулану бардырыгъа, Уполномоченныйни бу жаны бла эксперт советини заседаниясын къурагъа, алай бла бу артыкъ уллу онглары болмагъан адамланы жашау болумларын игиледириде жангы ишле бардырыгъа керекди.

Тийишли органла жашаулары келген адамла тургъан юйлени къоркъуусузлыкъларына биотюнда бек эс бурургъа керекдиле. Республиканы тийресинде къорхъуулу жукъ'ан аруулану жайылыулары бла байламлы бир тюрлю бир къыйынлыкъ болса, къырал эм муниципал властыны органларына, быллай, жажау жерлери болмагъан адамланы энчи тутарча, тазалыкъны сакъларча, дезинфекция этген затла бла жалчытырча, энчи болумла болдурур ючюн, болжаллы мекямла къурауну эсге алыргъа керекди.

Ёксюз эмда ата-ана болушлукъсуз къыллан сабийлени эркиклеклерин къоруулау

Уполномоченный, озгъан жыллададча, ёксюз эмда ата-ана болушлукъсуз къыллан сабийлени жашау журтла бла жалчытыуну юсюнден закон къалай тамамланганына эс бургъанлай турады. 2020 жылда 18 мартда Уполномоченныйге К. деген ёксюз аны бла къарындашы, аланы Афганистан урушха къатышхан аталары бла жашаугъан манёвр фондагъы фатарган къыстай тургъанларын айтын, болушлукъ тилеп жазгъандыла. Уполномоченный ала, К. бла къарындашы, ёксюз сабийлеге деп къыралдан программагъа кёре жашар жер алгъынчы, ол фатарда жашаргъа боллукъларына келишгенди.

Барганы 3-чю бетдеди.

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченнийни 2020 жылда ишини юсюнден доклады

Барсуаны. Аллы 2-чи бетдеги.

Къыралэм муниципал органланы бардырсын ишлерине да къарамай, оп проблема аз аллымайды. Алай бла ёксюз эмда ата-ана болушлукъсуз къалгъан, республиканы ара тизмесинде тургъан сабийлени саны 2019 жылны 1 январына 1466 болгъанды, аладан 1121 адам, онсегиз жыллары жеттени бла байламлы, сакъламай жашар журт бла жалчытыльырга керек болгъанладан эдиле. 2020 жылны 1 январына ya республиканы Бирлешгенара тизмесинде 1391 сабий болгъанды. Аладан 1054 адам, онсегиз жыллары жеттени бла байламлы, сакъламай жашар журт бла жалчытыльырга тийишлидиле. 2020 жылда эсеггге 103 адам алынгъанды да, 2021 жылны 1 январына республиканы Бирлешген ара тизмесине киргенлени саны 1460 болгъанды. Аладан 1126-сы, онсегиз жыллары жеттени бла байламлы, сакъламай жашар журт бла жалчытыргъа тийишлидиле.

Россей Федерацияны Жарыкъландыргъыр министерствосу бла Къабарты-Малкъарны Правительствосуну Келишиммлерни чегинде бу башында айтылгъан категорияны жашау журтла бла жалчытыр ючюн, 2019 жылда 43, 8 миллион сом бёлюнгенди. Андан 40, 7 миллион сом – федерал бюджетден, 3,06 миллион сом а республикалы бюджетденди. Дагъыда Къабарты-Малкъар Республиканы бюджетинден бу затха деп къошакъ халда 36,9 миллион сом бёлюнгенди. Оп ахчаны хайырланылгъан процентни 99,8 болады.

2020 жылда бу айтылгъан жумушлагъа деп, Келишимни чеклеринде 42,9 миллион сом бёлюнгенди. Андан 39,9 миллион сому – федерал бюджетден, 3 миллион сом а республикалы бюджетденди. Дагъыда Къабарты-Малкъар Республиканы бюджетинден бу затха деп, къошакъ халда 50 миллион сом бёлюнгенди. Бу бёлюнгенни ахчадан 10, 7 миллион сому хайырланылгъанды, 69 контракт этилгенди бу башында сагъыныльгъан къауумгъа жашау журтла алынырга. Алай а, он контрактла жаланда 2020 жылны август айында бегитилгеннлери бла байламлы, муратда болгъаныча, 2020 жылда ол категориягъа киргген инсанланы жылны ахырына дери жашау журтла бла жалчытырча болмагъанды.

Электрон халлы сатыу-алыу аукционна Бирлешген информация системада 2020 жылда 20 мартдан 20 июльгъа дери тёрт кере кёрюстотлгенди, ол торлагъа къытышыргъа заявкала ya берилмегендиле. Бу болум – бёлюнгген ахчаны аз хайырланылгъаны (25, 6%), Къабарты-Малкъар Республикада жашау журтла сатыу-алыу рынокну болуму бла байламлыды. Ол а алай республикада коронавирус инфекцияны хатасындан экономика ири айнымагъаныныданды. Алай бла, 2019 жылда бу кёрюстотлген къауумгъа 171 жашар журт берилген эсе, 2020 жылда ya ала жаланда 12 фатар алгъандыла.

2020 жылда 22 декабрьде этилгенли, 073-09-2020-470/4 номерли Келишимге кёре, 2021 жылда бу ишлеге деп 48,2 миллион сом бёлюнгенди, андан 44,9 – федерал бюджетден, 3,4 миллион сом а Къабарты-Малкъар Республиканы бюджетиндендиле.

Алда, Россей Федерацияны Президенти Путин В.В. бла бу проблеманы юсюнден айта, муниципаллыкъ ири болуп, «Жилье для детей-сирот» деген энчи президент программаны жашауга киийригенни тийишлисин айтхандыла, анга ахча федерал бюджетден бёлюнюргге кереклисин да белгилеп. Биз оп тилегибизнеРоссийде «ирзан» неда «калра» ёксюзле деп болмагъан керекди, бу проблеманы кетериуде субъектлени дотация кьолайлары чырмау болургъа жарарыкъ тюйюлдю деп ангылатханбыз.

Кьыйын эмда аз тюбеген ауруулары болгъан инсанланы, бютюнда сабийлени, саулукъларына багьыуну бардырыу эм аланы дарманла бла жалчытыуда эркинликлерин кьоруулау

Къабарты-Малкъарда кьыйын эмда аз тюбеген ауруулары болгъан адамланы багьыуну къурау жарыкъ бек уллуладан бириди. Ол себепден Уполномоченный бу социал тема бла кюрешенлей турады. Ол соруугъа Россей Федерацияны Уполномоченнийлерини координация советлеринде къаралады, анга атап, илму-практика конференцияда энчи докладла этиледиле, ол проблема бла байламлы ара шахарлада, кьыйыр жерледе да кёплюк информацияны болушлугъу бла жамаугъаны кёз къарамы тоха шудырылады. Уполномоченный бу проблеманы юсюнден КъМР-ни Парламентинде, эки кере конференцияда да сёлешгенди. Бу жарсыуну жютюлюпне ишы сайын этген докладларында да эс бурады. Бек башы ya Къабарты-Малкъарны Саулукъ сакълау министерствосу бла бирге, республикада жашап, аз тюбеген ауруулардан кьыйнагъанлагъа болушлукъ да этеди.

2020 жылда 31 декабрьде болумгъа кёре, Федерал регистри регион бёлюмюнде алгъай ауруулардан кьыйналгъанланы саны 113 адам болгъанды. Республикалы бюджетден дарманла бла, анга кёре энчи багьыу ашазыкъ бла жалчытыргъа тийишлилери саны ya – 61 адам. Ол категориягъа киргген инсанланы дарманла бла, анга кёре энчи багьыу аш-азыкъ бла жалчытыргъа ден бёлюнгген ахчаны ёлчеми 84, 7 миллион сомду. 2020 жылда аллай аз тюбеген ауруулуа 60, 4 миллион сом бла жалчытылгъанды, андан 13,3 миллион сом – федерал бюджетден, 47,1 миллион сом а Къабарты-Малкъар Республиканы бюджетиндендиле.

2021 жылны аллында Россей Федерацияны Президенти тюшген хайырлары беш миллиондан артыкъ болгъанланы налогларын (ол а жыйгъа 60 миллиард сому) кётюрюп, эндиге дери тюбемеген бегим чыгъаргъанды. Андан тюшген ахчаны жашауларына къоркъуу салгъан, хронический эмда аз тюбеген ауруулары болгъанлагъа болушлукъ бёлюргге дегенди. Аны ол башламчылыгъына жамауат ыразы болгъанды. «Круг добра» деген аты бла энчи фонд да къуралгъанды.

Бу фондну ачхасын тюз эм да аталгъан жерине хайырланыр ючюн, белгили врачладан, къырал эм жамауат къуллукъчуладан Попечитель совет къуралгъанды. Аны бла бирге Россей Федерацияны Саулукъ сакълау министерствосу отуз ауруну эм дарманланы (41 тюрлюсюн) тизмесин хазырлагъанды. Алда этилген тинтиулеге кёре, ол къауумгъа кирип, саулукъларына багьыллыкъ сабийлени саны тёрт мингге жетеди.

Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченнийни институтуну айныуу эм законодательство иги жаныны тюрлендириу

2020 жыл Россей Федерацияда Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченнийлеге энчи белгили кёзюу болгъанды. 2020 жылда 18 мартда Россей Федерацияны Президенти «Об уполномоченных по правам человека в субъектах Российской Федерации» деген 48-ФЗ номерли Федерал законгъа къол салгъанды. Бу закон Россей Федерацияны субъектлеринде ишлеген уполномоченнийлени ишлерин магъанасы этер ючюн чыкъгъанды. Анда уполномоченнийлени ишлерин къурауну бирча низамлары тохташдырылгъанды. Ол аланы бла къыралластыны органлары эм да граждан обществону институтларыны араларын къатыбайламлы этгенди. Бу закон алынгъанлы, регион уполномоченнийле анга таныярча болгъандыла, адамны эркинликлерин къоруулауда жанны онгла чыкъгъандыла. Ол регион уполномолченнийлеге къошакъ эркинликле бергенди: энчи инсанны неда бир къауум адамны эркинликлерин къоруулай, административ иск бла сюдге берип, инсанланы алай бла къоруулагъа эркинлик береди. Алай болгъанда, Россей Федерацияны законодательствосунда айтылгъанна кёре, уполномоченный оп процессле адамны эркинликлерин кеси неда аны келечиси къоруулагъа болгъудыда. Россей Федерацияны субъектлеринде адамны эркинликлерин къоруулагъан уполномоченнийлени бу эркинликлени хайырланыулары аланы ишлерини магъанасын кётюрлюкдю.

Аны бла бирге, законодатель, Россей Федерацияны субъектлеринде адамны эркинликлерин къоруулагъан уполномоченнийлени тарыгъыныны тинтген заманда эркинликлерин санай, 2020 жылда 18 мартда 48 номер бла чыкъгъан Федерал законну 10-чу статьясыны 2-чи кесегини 5-чи пунктунда уполномоченнийни инсан эм административ ишледе материалла бла шагъырей болгъурга эркинлигин белгилеп, ол бегим закон ючюн алгъанда да, тиямени санында аны приговорла тохташдырылгъан уголовный материалла бла, производстводан алынгъан, тинтиу бардырылмагъан уголовный ишле бла да шагъырей болгъурга эркинлигини юсюнден айтылмайды. Россей Федерацияны адамны эркинликлерин къоруулагъан Уполномоченнийине ya аллай эркинликле толу бериледиле. Алай ол жангыз кеси болуп, керек заманлада битеу да Россей Федерацияны субъектлеринде ол ишлеге, материаллагъа къараялмайды, аллай онгу болмагъанны бла байламлы. Ол шарт а, башында айтылгъан категорияны тарыгъыуларына къарагъанда, субъектде ишлеген уполномоченнийле ишлерини магъанасын чыгъармайды.

Алай бла, 2020 жылда 18 мартда 48 номер бла чыкъгъан Федерал закон, сёзсюз, Россей Федерацияны субъектлеринде адамны эркинликлерин къоруулагъан уполномоченнийлени институтларыны законлукъ жаны бла мурдорларын кючлейди эм айныталы. Ол шарт а уполномоченнийле ишлерин тынгылы этиуге жол ызлайды. Уполномоченный Россей Федерацияны Адамны эркинликлерин къоруулагъан уполномоченнийи эмда Къабарты-Малкъар Республикасы Парламенти бла бирге бу соруугъа къарарыкъды эм аны тюзетирге, айныытыргъа кюч саллыкъды.

Уполномоченнийни правону къоруулаучу органла эмда сюдле бла жюрютген байламлыкъларыны юсюнден

Адамланы эркинликлерин къоруулар эмда гражданланы къоркъуусузлукъларын жалчытырча, Уполномоченный республиканы правону къоруулаучу органлары эмда сюдлери бла байламлыкъла жюрютеди. Бу ишни законодательствоса эмда аразда этилген келишиммлеге тийишлиликде бардырылады.

Уполномоченнийни обращениялыра сагъынылгъан органланы башчылары тийишлисича эс бурадыла, магъана берадиле. Аразда бютюнда ол байламлыкъла Къабарты-Малкъар Республиканы прокуратурасы, Къабарты-Малкъар Республикада УФСИН эмда Къабарты-Малкъар Республикада Сюд приставланы службасыны Управлениясы бла къуралгъандыла.

Прокуратурагъа Россей Федерацияны субъектлеринде адамланы эркинликлерин къоруулау жаны бла уполномоченнийле бла, уголовный-толтуруучу системаны учреждениялырында кенгиннеллени эркинликлерин къоруулауда биротонда тюрю байламлыкъла ишлеча деп, Россей Федерацияны Президентини 2020 жылда мартда буйрукъ бергенинден сора ала бла арада иш андан да тюрю бардырылады.

Озгъан жыл Уполномоченнийге уголовный сюдлеге къатышханладан, жуугапха теге тартылгъанларгына, ишлерине тапсыз къаралгъанына, аланы терс тюйюлдюз дегенлерине эс бурулмагъанына, ишни созуп тургъанларына эм башка чурумлагъа тарыгъын 45 обращение келгенди. Аланы кёбюсю уголовный ишле энди баштана тургъанларында неда сюдлеге сюсюу барында келгенлери себепли, тарыгъулада жазылгъан затнаны тинтип, тюзлюгюн тохташдырыча, ала республиканы прокуратура органларына жиберилгендиле.

Алай бла, бу ишни эсеппери эмда Къабарты-Малкъар Республиканы прокуратурасы, Россей Федерацияны Следствие комитетини КъМР-де Следствие Управлениясы, КъМР-де МВД, КъМР-де Сюд департаментни Управлениясы эм КъМР-де Жаращдырыучу судьяланы ишлерин жалчытыр жаны бла служба Уполномоченнийге берген информациялары, уголовный сюдлеге къатышханланы эркинликлерине бузукълукъ этиу кенг жайылгъанын кёрюстедиле. Аны себепли бизге республиканы правону къоруулаучу органлары бла бирге аланы азайтыу жаны бла кюреширге керекди. Сёз ючюн, жаланда прокуратура органа надзорлукъ ишни бардыргъан сагъатда, уголовный судопроизводствону кезиюнде, дознание эмда ал тинтиуле бла кюрешген органла федерал законодательствоса 18647 бузукълукъ этгенлерин тохташдыргъандыла. Ол санда уголовный иш законсуз ачылгъан 130 шарт болгъанды. Ол а 643 уголовный иш ал а 1 тийишли законна бла белгиленнген болмагъанлан созуп тургъанлары ачыкъланнганды. Бу бузукъулукъланы кетерир умутда, следствие эм дознание органларга прокурора РФни УПК-сыны 37 статьясына тийишлиликде 1671 дау къагъыт жибергендиле эмда 504 представление жазгъанладыла. Алагъа кёре аллай бузукъулукъла этген 729 къуллукъчу жуугапха тартылгъандыла.

Правону къоруулаучу органланы келечиси следствие, дознание эмда оператив-излеу жумушла тамамлагъан кезиюнде гражданланы эркинликлерине бузукъулукъ этгенлиле деп Россей Федерацияны Следствие комитетини КъМР-де Следствие Управлениясына быытыр 482 заявление берилгенди. Аладан 72-де сюд производствоГа къатышхаллагъа, жуугапха тартылгъанлагъа эмда башхаларгъа законсуз кючь салынгъанлыны юсюнден айтыла эди. Заявленияланы асламысы (392) полициячылагъа тарыгъыуладыла. Къабарты-Малкъар Республикада УФСИН-ни– 54, Россейни ФССП-сыны КъМР-де Управлениясына – 28, Следствие комитетини Следствие Управлениясыны – 4, Следствиени КъМР-де Управлениясыны – 2, Россейни ФСБ-сыны КъМР-де Управлениясыны – 1 эмда прокуратураны 1 келечилерине тарыгъыу жазылгъанды. Аланы тинтгенден сора 24 уголовный иш ачылгъанды. Аладан онбири сюдге жиберилгендиле, къалгъанларыны юсю бла тинтиуле ya энтта да барадыла.

Полициялы келечилери аланы эркинликлерине бузукълукъ этгенлиле деп, КъМР-де МВД-гъа гражданладан 339 тарыгъыу келгенди. Ызы бла бардырылгъан тинтиулеге кёре, 49 тарыгъыуда жазылгъан тюз болгъаныны тохташдырылгъанды. Ол санда полициячыла правоГа бузукълукъ этгенлеринде ушагъан шартла болгъаны ючюн следствие органларгъа сегиз тарыгъыу жиберилгенди.

Следствие эм дознание органла оналты адамны уголовный жуугапха законсуз тартып, аланы ишлерин сюдлеге жибергендиле. Алада ya он онгла терс болгъанларын тохташдырмай, атларын тюзге чыгъаргъанды неда реабилитация этилирге тийишли сыйтаула бла жуугапха тартыу ишлерин тыйгъанды.Ол санда онюч уголовный ишни сюзген кезиюде, следствие эм дознание органла уголовный иш ачылгъанланы эркинликлеринде эм закон бла белгиленнген сейирлеринде бузукълукъ этгенлерин тохташдырып, мындан арысында аллай зат болмаз ючюн, оп правону къоруулаучу органланы башчыларына тийишли эсгертиуле жибергендиле.

Бу осал статистика Уполномоченнийни бла республиканы битеу да правону къоруулаучу органланы арасында ишни андан ары бардырыгъа эмда игилендирирге кереклисин кёрюзтеди. Бегиркда гражданланы эркинликлерин жалчытыргъа эмда законну тутдуругъа надзорлукъ этген Къабарты-Малкъар Республиканы прокуратурасы бла. Быытыр 18 мартда къабыл этилген 48-ФЗ номерли закон Уполномоченнийге, аны кесине неда келечисине, адамны эмда гражданнини правосун бла эркинликлерин къоруулау ишлеге къатышыргъа амал береди. Уполномоченный аны Кочесоков М.Х. бла байламлы уголовный иши юсю бла хайырланнганды. Уполномоченнийни келечиси ол инсан къалай тутулгъанын билир ючюн жерине баргъан эди. Андан сора следствие къалай ёттени да контрольда тургъанды. Аппаратны келечиси сюдлеге къатышып тургъанды. Урван сюдню 2021 жылда 2 мартда онуу бла Кочесоков М. Х. терс болгъанына санальп, сынау болжалы бир жыл болуп, условный халда юч жылгъа жуугапха тартылгъанды. Сюдню кезиюнде М.Х. Кочесоковну процессуал эркинликлерине бузукълукъ этилгени тохташдырылмагъанды, сюдню ишине (абери этмейди дегенине да) тарыгъыу болмагъанды. Аны онуу апелляция этилип даулангъанны ючюн закон бла белгиленген кючюн алмагъанды. Уголовный ишни андан ары сюзюуню Уполномоченный контролда тутады.

Республиканы сюдлери 2020 жылда 3372 уголовный ишни сюзгендиле. Аланы эсеппларине кёре, уголовный бузукълукъ этип, жуугапха 2819 (2850) адам тартылгъанды. Энтта да 622 (493) адам бла байламлы уголовный ишле закон бла белгиленген сыйтаула ючюн тыйылгъандыла. Следствие органла даулагъан 13 (11) адамны сюд терсге санамай жибергенди.

Сюдле ала айтханны эсге алып, уголовный ишлерин алай сюзюрча, сюдден процессуал неда башха документлени копияларын алырча болушлукъ излеп, дагъыда сюдню онуун терсге санап неда башха жумушлагъа бла Уполномоченнийге 21 (32) тарыгъыу келгенди. Аланы барына да Уполномоченный тийишлисича къарагъанды, болушлукъ берген эмда жумушларын тамамлау жаны бла англатыпгъы этилгенди.

Республиканы тийресинде тутмакълада тургъанланы эркинликлерин къоруулау

Уполномоченный биринчи юнюн да башлап тутмакълада тургъанланы эркинликлерин къоруулар эмда аны контрольда тутар хыйсат бла ФСИН-ни Къабарты-Малкъарда Управлениясыны башчылары бла тири байламлыкъла жюрютюрге керешгенди. Бизни арабызда кьыйматты, тынгылы байламлыкъла кыраллгъандыла. Уполномоченный ФСИН-ни КъМР-де Управлениясыны озгъан жылда ишини эсеппери чыгъарыу жаны бла коллегиаларла да къатышыучуды.

ФСИН-ни КъМР-де Управлениясыны келечилерини иши кьыйын, бирде биссюреусюз, жашаугъа къоркъуулу да болады, алай ол магъаналыды, кыраллгъа, жамаугъа да керекди. Коллективлени бан борчлары, бы оюм этнебизча, тутмакълада оттургъанла эркинликге жюрек кьыйын этип чыкъмазча, граждан жамауатха кьошулургъа, юйдегилерине, жуугъулларына жаргъа да этинирликлери болгъна кьыйын салмайды.

Къабарты-Малкъар Республиканы уголовный жуугапха тартыуну тындырсын тогъуз федерал казна учреждение барды: битеуню низамлы эки ИК, алгъын тутмакълада оттурут чыкъгъан, жуугапха тартылгъан тиширыула кечиннген бир тиширыу колония (ИК-4), биринчи кере жуугапха тартылгъан эр кишиле кечиннген бир колония (ИК-3), алгъын тутмакълада оттурут чыкъгъан, жуугапха тартылгъан эр кишиле кечиннген къатыу низамлы бир колония, улу кёллю болуп аманлыкъчылыкъ этгенлеге, кеслери да алгъын тутмакълада болмагъанлагъа деп бир колония-поселение, билип аманлыкъчылыкъ этип, жуугапха биринчи кере тартылгъанлагъа да аллай бир колония (КП-5), бир следствие изолятор (Нальчик шахарны 1-чи номерли СИЗО-су), жуугапха тартыуну урунууда тындырсын жаны бла 1-чи номерли тюзетиучю ара (ИЦ-1), «ФСИН-ни КъМР-де Управлениясыны инженер-техника жалчытыу эмда саутлау Арасы» ФКУ, «ФСИН-ни КъМР-де Управлениясыны Мюлк-техника эмда аскер жалчытыу базасы» ФКУ, Россейни ФСИН-ни 214 номерли федерал казна бирим Бериу учреждениени эмда Управления аппараты барды. Жамауатдан айырмагъан уголовный азаплауну уголовный-толтуруучу инспекция (Нальчик шахарда бир эмда муниципалитетде беш бёлюмю) тамамлайды. Тюзетиучю колониялада ингир школланы мурдорунда битеуню билим алыргъа тийишли болгъанланы окъуучудла, шёндю алада 136 адам барды. Регионну тюзетиучю учреждениеларында медицина бёлюмле да бардыла. Ала Россейни ФСИН-ни МСЧ-7 учреждениясына киреди. Алада медицина болушлукъ, саулукъ сакълау сферада законодательствоГа тийишлиликде бериледи.

ФСИН-ни учреждениеларында тюрлю-тюрлю динлени келечиларине тийишли жумушларын тындырыргъа амал берген отуула бардыла. Алагъа Орус Православ килисаны эмда КъМР-ни Муслийманларыны динуправлениясыны келечилери кезиу-кезиу барып кёз жетдире тургъу-чудла. Битеу тийишли дин литературта да барды алада.

Учреждениланы барында да китапханала ишлейдиле. Аланы бла бирге литература бла керекликсиз жалчытылгъанлыла, кезиу-кезиу тоттурулудла. Тутгъанлагъа психология жаны бла себеллик эгтен отуула да бардыла.

Жуугапха тартыу системада ахыр жыллада учреждениланы мюлк-техника онгларын кючлендириу, тутулгъанланы эркинликлерин жалчытыу, алагъа социал-жашау турмуш эмда медицина жумушла бериу жаны бла ахшы тюрлениуле бола баргъанын белгилергъе тийишлиди. Уполномоченнийни бла ФСИН-ни арасында байламлыкъланы юсюнден Келишим этилгенди. Ол сайын жангыртылгъанлай турады.

Быыр Уполномоченнийни ишин тюрлендиргъе тюшгенди. Пандемия ючюн тутмакълагъа барыуГа чек салынгъанды, аппаратны келечилери да юйден ишлергъе кёчюрюлгендиле. Аны себепли тарыгъыулагъа эмда обращениялагъа къарар амалла ислергъе тюшгенди. Аланы саны азайгъанлыкъгъа, арталлыда тыйылып а къалмагъан эдиле.

Обращениялра асламысында телефон бла сёлешип келгендиле, жуугалла ya, тийишли органла бла видеоязва бла оноулашхандан сора, письмола бла жиберилгендиле. Уполномоченнийни бла Россейни ФСИН-ни Къабарты-Малкъар Республикада Управлениясыны арасында къыйматлы байламлыкъла къыралгъаны себепли, тутмакълада кечиннгенлени тарыгъыуларына законнга тийишлиликде терк къарагъна амал табылып тургъанды.

Уполномоченный, Къабарты-Малкъар Республиканы Жамауат къарау комиссиясыны келечилери, Къабарты-Малкъар Республикада Сабийлени эркинликлери жаны бла уполномоченный, Къабарты-Малкъар Республикада Предпринимательлени эркинликлерин къоруулау жаны бла уполномоченный эмда Къабарты-Малкъар Республиканы прокуратурасы бла бирге Россейни ФСИН-ни Къабарты-Малкъар Республикада Управлениясы бардырсын «Уголовный-толтуруучу системаны учреждениялларында кечиннген адамны эркинликлерин къоруулау» кенгеш къытышхандыла. Кесини онгуна кёре, Уполномоченный адамны эркинликлерине бузукълукъ этиуню профилактикасын тамамлау, Россей Федерацияны уголовный-толтуруучу законодательствосун толтуруу, ишекликлик туудургъанлагъа, терсленнгенлеге эмда жуугапха тартылгъанлагъа кечиннген жерлеринде тийишли (он санда санитария) онгла къурау жаны бла мадар этип тургъанды.

Учреждениялагъа барыу, аланы ишлери бла шагъырейлениу, бизге ишекликлик тудургъанла, терсленнгенле эмда жуугапха тартылгъанла жылы аз бла жалчытыгъыдыла дерге эркинлик береди. Аш-азыкъланы бериу мардасы сакъланады. Ала жатар жерле эмда тийишли керекле бла да жалчытыладыла.

Алай дагъыда аллай учреждениялада кечиннгенледен тюрлю-тюрлю инстанциялагъа, он санда Уполномоченнийге да тарыгъыула бла обращениялра келгенлей турадыла. Сёз ючюн, Россейни Къабарты-Малкъар Республикада УФСИН-ни билдириуюне кёре, 2020 жылда алагъа ужаладанлан, тутулгъанладан эмда жуугапха тартылгъанладан жазылып 414 обращение келгенди. Он санда онбешиси тийишли учреждениялада адамны эркинликлерин жалчытыугъа жораланыр.

Уполномоченнийни аппаратыны ишчилери аллай учреждениялада оналты керге (АППГ - 35) болгъандыла, КъМР-ни Жамауат къарау комиссиясыны адамлары ya – 15 керге (АППГ - 44). Заявленилагъа бла тарыгъыулагъа, КъМР-ни Жамауат къарау комиссиясыны эмда УФСИН-ни келечилери къатышып, жеринде къарап тургъандыла. Жуугапха тартылгъан тиширыу А. 2020 жылда 28 февральда анга толтуруучу къагъыт берилмегенди деп тарыгъыланы эди да, аны кьолуна тутдургъандыла, он жумаданы этальнча болтъанды. Бир-бир тарыгъыуланы ya бы прокуратурагъа бла следствие органларгъа ашыгъанлыкъ, мадар этигиз деп.

Къабарты-Малкъар Республиканы прокуратурасыны келечилери УФСИН-ни учреждениеларында ыйыкъ сайын болуучудла. Тинтиулени эсеппларине кёре Россейни Къабарты-Малкъар Республикада УФСИН-ине эмда аны бойсунунда болгъан учреждениялагъа 62 представление берилгенди (АППГ - 54).

Прокуратураны тинтиулерини кезиюнде табылгъан бузукълукъла кетерилип тургъандыла, этилген мадаранны юсюнден информация прокуратурагъа жиберилгенди. Тинтиулени эсеппларине кёре УФСИН-ни 40 ишчиси дисциплинар жуугаплылыкъгъа тартылгъандыла.

Тутмакълада бла тюрмеледе кечиннген адамланы эркинликлерин къоруулау ишин Уполномоченный КъМР-ни Жамауат къарау комиссиясы бла жуукъ байламлыкъда бардырады. 2020 жылда аллай жерледе, къыралда эпидемиология болумгъа да къарамай, 65 керге болгъандыла. Он санда ИВС-де – 12, УФСИН-ни учреждениеларында 53 керге. Энчи соруугъы болгъанла бла 126 керге ушакъ этилгенди. КомиссияГа тутулгъанладан эмда жуугапха тартылгъанладан 32 заявление эмда обращение келгенди. Аланы юсю бла тинтиуле бардырылгъандыла, тийишли жуугапла берилгендиле. Обращениялны асламысы уголовный ишле созулуп неда терсленнгенни эмда сюдню онооунда болгъанланы кёп заман тутуп тургъанлары бла, жуугапха тартылгъанланы Россейни башха регионларына кёчюрюу эмда медицина къарау бардырыу бла байламлы эдиле.

Тутмакълада болгъан кезиуледе Комиссияны келечилери отоуларча, ашханаларча къарайдыла, алада кечиннген адамланы болумлары бла шагъырейленедиле, медицина жумушла бла жалчытыу, условный-болжалындан алгъа жиберуу, режимни тюрлендириу, ишлеча бла жалчытыу, эмда кёп бла жумушланы тамамлау жаны бла консультацияла берадиле.

Россейни Къабарты-Малкъар Республикада УФСИН-ни учреждениеларында быытыр асламы къаугъа неда кёп адам къатышхан гурушка акция чыртда болмагъанды. Бир кере Нальчикни биринчи номерли СИЗО-сунда кечиннген ючеуленнге кюч салыргъа пошгенди. Кесин да ала администрацияны адамларына тынгылламай, кеслери тургъан отоуда тинтиу бардырыргъа чек салыргъа кюрешгенлени ючюн. СИЗО-ну келечилери аланы аберилерин ачытмагъандыла, саулукъларына заран салмагъандыла. Тутулгъанны къапха жыяргъа башха амал къалмаса, андан сора кюч салыргъа тюшеди. Комиссияны келечилери бу шартха энчи эс бурадыла.

Ишекликлеге тудургъанланы, терсленнгенлени эмда жуугапха тартылгъанланы медицина жумушларын жалчытыу ишу да иги барады. Быытыр аланы арасында да туберкулёз бла ауруу азайгъанды. Андан бири да ёлмегенди.

УФСИН-ни учреждениеларында осуйлукъ эмда ата-аналыкъ советле къуралыпдыла, ачыкъ эшлекленни юнлери да бардыыладыла. Кеслерин тап жюриоттенлени жуукъ-ахлуулары ала кечиннген учреждениеларгъа келиргге, аланы жашау болумлары бла шагъырейлениргге, арарыарыда бардырылгъан спорт эмда башха жумушла къараргъа онг табадыла. Учреждениеланы барында да информацияны юнле бардырыладыла, эркинликге чыгъаргъа хазырлагъан школа да ишлейдиле.

Учреждениялада Россей Федерацияны Уголовный кодексини условный-болжалындан алгъа жиберуу эмда жуугапха тартылгъанны къалгъан заманын жумушатыу бла байламлы 79 эм 80 статьяларын толтруу жаны бла иш барады. Тутулгъанланы Россей Федерацияны Президентини 2001 жылда 28 декабрьден 1500 номерли буйрукъна тийишлиликге кечерге эркинликлери да жалчытылады. Быытыр КъМР-ни Башчысында кечиу вопросла жаны бла КомиссияГа ана бла байламлы бир ходатайство жиберилгенди.

КъМР-ни Жамауат къарау комиссиясыны келечилери УФСИН-ни жамауат советини, осуйлукъ советлени, тюзетиучю учреждениланы административ комиссияларыны ишлерине къатышадыла.

КъМР-ни тийресинде тутмакълада законну жалчытыу иш дайым бардырылып турады. Аны кьыйматлылыгъы, жамауат контролну шёндюгю амаллаары эмда онгларын хайырланып, андан ары кючлендирилип барлыкъды.

Уполномоченный КъМР-ни Жамауат къарау комиссиясыны бу оноуларын дурус кёреди:

- КъМР-де регистрацияны болуп, энчи халда жуугапха тартылгъанла кечиниргъа - ИК-3 учреждениёда участка эмда биринчи керге жуугапха тартылгъан тиширыула кечиниргъа ИК-4 учреждениёда участка ачарча ден, Россейни ФСИН-ине тийишли тилек бла сёлеширгъе;

- Россейни ФСИН-ини учреждениеларында штатланы кенгиртиргъа амал болмагъанны ючюн, урунчу келишим къурап, граждан специалист-психологланы ишлерге чакъыырыгъа. Россей Федерацияны уголовный-толтруучу системасы гуманизация жанына тюрлене баргъан сагъатда эмда «Тюзетиучю ара» деген жангы режим киийирилгени себепли, жуугапха тартылгъанланы тюз жолгъа салыу иш бютюнда кьыйматты болурча, уголовный-толтруучу системаны учреждениеларына штатларында психолог ишчиле болургъа керекдиле.

Россейни ФСИН-ини 7-чи номерли медицина-санитар бёлюмюню башчылары, тутмакълада отургъанланы саулукълары осалына кёре баргъанын (бегиркда туберкулёзгъа жукъгъанланы эмда биринчи группа сакъат болгъанланы) врача теркирек ачыкъларгъа кюреширча этергъе керекдиле. Аланы Россей Федерацияны Правительствосуну 2004 жылда 6 февральда 54-чю номерли бегиримге тийишлиликде условный-болжалындан алгъа жиберикге жиберирча документлени теркирек жарашдырыр кёрюнеди.

Ахыры 4-чю бетдеги.

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченнийни 2020 жылда ишини юсюнден доклады

Ахыры. Аллы 2,3-чю бетледе.

КъМР-де МВД битеу иллеген ИВС-лени эмда спецприёмникленни 1995 жылда 15 июльда 103-ФЗ номери «Аманлыкъчылыкъ этгенде ишеклик туудургъанлыны эмда терсленнгенлени тутмакъда тутуну юсюнден» Федерал законну эмда Российни МВД-сыны 2005 жылда 22 июльда 950 номери буйругъу бла къабыл этилген «Болжалгы халда кечиндирген изоляторланы инженер-техника онгларына энчи техника излемленни къабыл этиную юсюнден» жорукланы излемлерине келиширча этерге керекдиле.

Уполномоченный эмда аны аппараты, КъМР-ни Жамаат къарау комиссиясы бла бирге, тутмакъда кечиннгенлени эркинликлери къалай сакъланнганына мындан арысында да дайым кёз-къулакъ болуп турлукъдыла. Ишеклилик туудургъанлагъа, терсленнгенлге къалай къарагъанлына, уголовный-толтуруучу законодательствону излемлерин жалчытыргъа бютюнда уллу эс бурлукъдыла. Бизни борчубуз Россей Федерацияны Конституциясыны «инсанны даражасы кыымрал бла сакъланады. Аны намысын тюшюрюгге бир тюрлю сыптау болур амал жокъду» деген излеми сёзсюз сакъланырча этергеди.

Энтта да толу хорламмагъан пандемия юсюн 2021 жылда да бизге къыйыныракъ халда ишлерге тюшеريкди. Карантинни кезиуюнде ишлеген сынамгъа кёре, Федерал уполномоченный Т. Н. Маскалькованы пандемияда условный-болжалындан алгъа эркиликлеге жибериу тёрени кенгергирге керекди деген рекомендациясын дурус кёребиз. Дагъыда тутулгъанланы бла аланы жууукъларыны, сюдлени арасында видеосвязьны кенгиркъ хайырланыргъа, карантин кийиргенге заманда тутмакълада сатаргъа жараулу товарланы тюрлюлерин кёбейиргге чакыярабыз.

Россей Федерацияда Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный эмда регионлада уполномоченныйле бла байламлыкъла

Ахыр жыллада Россей Федерацияда Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный бла байламлыкъла иючленнгенди.

Жер-жерледе омбудсменден, аппаратны къулукъчыларындан да себеплик аладыла. Бютюнда ол «Россей Федерацияны субъектлеринде адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйлени юсюринден» Федерал закон хазырланнган кезиуде сезилгенди. Ол 2020 жылда 18 мартда кёкъил кёрюлгенди. Биз да аны хазырлаугъа тирк къатышханбиз. Бу не жаны бла да тынгылы законну хазырлауда ам къабыл кёрюуде Т.Н.Москалькованы къыйыны уллуду.

Пандемияны кезиуюнде кесибисни ишибисни федерал Уполномоченныйни аппараты бла келишип бардыргъанбыз. Ол а тюз жолну сайларгъа, къыралда правону къоруулау жаны бла жангычылыкъланы англыргъа, кесибизде энчиликлени эсге алып, инсанларыбызны эркинликлери сакълау жаны бла профессионал борчларыбызны толтыргъа онг бергенди.

Биз Россей Федерацияны Конституциясына тюзетиуле хазырланнган эм кийиргген кезиуде федерал Уполномоченный бла байламлыкъда ишлегенбиз. Тюзетиуле уа инсанны эркинликлерине бла праволарына къошакъ полномочияла бергендие. Тюзетиуле къыралны бair законуну болумларын кенгертгенди. Ол санда аны онгларын ачыкъгъанды, аны бair конституцияны байлыгъы адам эм аны эркинликлери бла праволары болгъанлары тохташдырылгъанды. Социал сферада инсанланы праволарына къошакъ гарантияла тохташдырылгъанлары жамаатны излемлерин жалчытадыла, аланы жашауда бардырыу уполномоченныйлени ишинде баш жерни алады.

Субъектледе уполномоченныйлени Координация советини жыйылгъанлыр бардырыу иги тёрете айланнганды. Алада ишибизни энчиликлери, онглары сюзюлгендие. Дагъыда федерал Уполномоченныйни себеплири бла регионлада «тёгерек столла», илму-практика конференцияла, семинарла да къурагъандыла.

Субъектледе уполномоченныйлени ишлерини докладлары, китапла, брошюрала, башха басма продукция бла алышыу, бирге китапла басмалау ашыхы тёре болгъанды.

«Формирование гражданского общества и права человека в Кабардино-Балкарской Республике» (11 китабы чыкъгъанды) деген китапха «Из опыта работы региональных уполномоченных» деген бёлюм кийиргенди. Анда Амур, Калуга, Москва, Самара, Челябинск, Волгоград областладан, Алтай, Краснодар крайладан, Дагъыстан, Ингушетия, Къарачай-Черкес республикаладан уполномоченныйлени статьялары басмаланадыла.

Инсанланы праволу билимлерин игилендириу программаны хазырлагъанда Ульяновск эм Калуга областлада коллегиалрыбызны сынауларына таянгъанбиз. Регионлада уполномоченныйлени инсанланы эркинликлерин къоруулауну юсюнден жамаатны оюмун къурагъанда, прокуратура, аспамлы информация органла бла байламлыкъда ишлегенбиз.

Москва областъда омбудсмени ишиннгылы адамлары бла байламлыкъла да сейир сынауду. Аланы юлгюсюнде биз халкны саны 40 мингден озгъан шахарлада бла районлада ишиннгылы адамланы кийирирге, аланы штатха къошаргъа предложение этебиз.

Уполномоченнийни инсанланы праволу билимлерин ёсдюрюю, праволу нигилизмни тохтатыу жаны бла мадарлары

Россей Федерацияны Конституциясыны 48-чи статьясына тийишлиликде, къыралда хар инсан да юридический болушлукъ алырга эркинди. Бу эркинлик Россей Федерацияны Конституциясында белгиленнген башха эркиликлеге бла праволаргъа гарантияна береди. Ол санда закон кыйынлы битеу мадарла бла эркинликлерини сакъларгъа жарайды (45-чи ст. 2-чи кесеги), эркинликлени сюд органлада къорууларгъа онг бериледи (46-чы ст.).

Инсанланы юридический, экономика, социальный жаны бла билимлери болмаса, ала кеслерини эркинликлерин сакълай билмеселе, праволу кыыралны бла граждан обществону къурагъа онг боллукъ тюйюлдю.

Тиийшли билимлери, юридический болушлукъ алыргъа онглары болмай, он санда ачхалары жетмей, инсанла, алгъынча, тюрлю-тюрлю органлагъа тарыгъадыла. Россей Федерацияда бла Къабарты-Малкъарда къыралгъан болум инсанланы кесперини эркинликлерине жууаплы болургъа, аланы къоруулургъа юйретиргге кереклисине шагъатлыкъ этедиле. «... кесини праволарын билмеген даманы эркинликлери жокъдула...» деп болшан айтылмагъанды.

Аны себепли Уполномоченный ишинде инсанланы право билимлерин игилендириуге энчи магъана береди. Республикада бу жаны бла кёп жумушла топтурулгъандыла. Алай, жарсыугъа, аныкъа мурат бюгюгъа жетерге кыолдан келмегенди. Коронавирус да чырмаула этгенди. Аны ючюн ишибизде видеоконференция эм алача башха дистанциялы амалланы хайырланыргъа юйренирге тюшгенди.

Уполномоченныйни аппаратыны бюджети энчи белгиленнгенин айтырчады. Анда праволу билимни жайыугъа, басма информацияны чыгъарыугъа ахча салынгнанды.

Къуралгъан тёреге кёре, Уполномоченный, аны аппаратыны къулукъчылары Жаркъландыгыр, илму эм жаш тёпюню ишлери жаны бла министерствону эмда жер-жерледе билим бериу управлениялана келечилерини болушлукълары бла декабрьде «Адамны эркинликлери» битеуроссей билим бериу акциягъа къатышады.

Уполномоченный «Новые вызовы и возможности в сфере защиты прав человека» халкъла аралы илму-практика конференцияга къатышып, доклад этгенди. Он дистанция халда Воронежни къыралы университетинде бардырылгъанды. «Правосознание обучающихся в юридическом вузе в условиях информатизации российского общества» конференция уа Ставропольда Шимал-Кавказ федерал университетде болгъанды, анда да Уполномоченнийни доклад бла сёлешгенди.

Уполномоченнийни ишини юсюнден доклад асламлы информация орналлада басмаланады. Право сакълаучулагъа эм праволу билимни жайыу бла кюрешгелгеле болушлукъла материалла да чыгъадыла басмадан. Алада сёз Уполномоченнийни институтуну ишини юсюнден барады. Андан сора да, КъМР-ни законлары, Правительствону бегиилери, адамны эркинликери жаны бла битеулю Декларация, Адамны праволарын бла битеулю эркинликлерин къоруулау жаны бла халкъла аралы конвенция, РФ-де адамны эм инсанны праволарына бла эркинликлерини декларацияны, башха праволу база англыпалыпадыла.

Эки жылны ичинде Къабарты-Малкъарны къыралы университети праволу билим бериу жаны бла программа малагъа кёре бардырылгъан конкурслары дипломлары бла саугъаланады. Къыралы органла, граждан институтла, Уполномоченнийни аппараты праволу билимни синдириу, законланы толтурургъа кереклисин ангылатыу ишге тири къатышыргъа керекдие. Он бизни борчубуз болгъанын англатыргъа тийишлиди.

Праволу билимни жайыуда республикада сау юннюю илленген канал къурала уллу болушлукъ этергинге ишекисибиз. Аны себепли республиканы оноучуларын бу соруугъу сюзерге, аны тамамларгъа чакыярабыз.

Бу мадарланы, башха онгланы хайырланып, праволу билимни жайыу ишни анда яры бардырлыкъбыз. Ол а жамаугъа праволу билимте уллу кёллюлюкню тохтатыргъа онг берликди.

Уполномоченнийни халкъла аралы праволу организацияланы ишлерине къатышыуу

2020 жылда правону къоруулаучуна Адамны праволарын бла инсанны эркинликлерин къоруулау жаны бла европалы конвенция къуралгъанлы 70 жыл толгъанын белгилегендие. Россейде уполномоченныйлеге правону сакълау жаны бла европалы сынауну хайырланыу артыкъда магъаналыды. Адамны эркинликлерине бузукъулукъла дунияны башында битеу къыраллада да этиледиле, ол жамаугъны айныуунда дайым да тюбеген шартды дерчады. Европаны къыралларында омбудсменни институтуну ишинде уллу сынау жыйыщдырылгъанды, омбудсменни европалы институту къуралгъанды.

Бир-бир экспертле Адамны эркинликлери жаны бла конвенцияны правону сакълау бла кюрешген битеу органла да толтургъанлары европалы къыраллада омбудсменлени ишлерин жангилгетнин белгилейдиле. Аны себепли адамлагъа къырал органлагъа тарыгъар керекликси болмайды.

Аныкъланнганыча, право къоруулаучу институтланы ишлерине россейли эм халкъла аралы правону араларында халда да себеплик этедиле. Жанры Конституцияны сюзген кезиуде халкъла аралы правода гарантияна кенгирек болгъанлары, ала россейли законлагъа, кесибизни праволу документлеге башчылыкъ этгенлери ачыкъланнганды. Бу болмну тюзетиргге оноу этилгенди.

Бютюнлюкде конституцияны реформа бардырылып, къыралны ичинде праволу база халкъла аралы документлеге башчылыкъ этерикленги тохтащдырылгъанды. Запад къыралада, ол санда АБШ-да да, хал алайды. Сёзсюз, быллай оноу кесибизде право сакълаучу структуралны айнытыугъа себеплик этерикди. Алай бла россейли право къоруулаучу организацияла, бек алгъа уа Уполномоченный, къыралны инсанларыны эркинликлерин сакълау жаны бла борчларын тамамларгъа болушурукъдула. Ол санда халкъла аралы дараждада. Жанры Конституция кючюне киргени бла РФ-де Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни юсюнден законна да тюзетиуле этилгендие.

Шимал Кавказгъа ООН-ну эмда Европа Советни бойсунуунда ишлеген право къоруулаучу структурала не заманда да энчи эс бургъандыла. Шимал-Кавказ федерал округну регионларында уполномоченныйлени юсюринден законлары хазырлагъан кезиуде РФ-ни Конституциясына таянгнганда сора, париж принципленги, Адамны праволары эм инсанны эркинликлери жаны бла европалы конвенцияны излемлери эсге алынгнанды.

Россей Федерацияда Адамны эркинликери жаны бла уполномоченный Т.Н.Москалькова «Российская газетада» Конвенциягъа 70 жыл толгъанына аталгъан статьясында документ РФ-де адамны эркинликлерин къоруулау системаны айныуына этген себеплики, ол халкъла аралы праволу системагъа къошулгъанлыны юсюринден жазгъанды.

Регионлада уполномоченныйлени ишлерине багъа бере, ООН-ну адамны эркинликери жаны бла башы комиссары Наванетхем Пиллэй уполномоченныйле «...РФ-ни субъектлеринде адамланы эркинликлерин къоруулауда сынау жыйыщдырылгъанды, ол а уллу неда федерал къыралыулары болгъан къыраллада хайырлы боллукъду...»,-дегенди.

Бизи адамны эркинликлерин къоруулауда халкъла аралы жорукланы толтургъуна кюрешебиз. Ол мурат бла ООН-ну эм Европа Советни башчылыгъында ишлеген халкъла аралы правоу сакълаучу институтла бла байламлыкъла жюрютебиз.

Уполномоченный праволу билимни жайыуну программасыны чеклеринде «Формирование гражданского общества и права человека в Кабардино-Балкарской Республике» деген китапны басмалайды. Аны 11 тому чыкъгъанды. Китапда кесибизни къыралда инсанланы праволарын къоруулауда шартла бла бирге тыш къыралы сынау да барды. Сёзге, ООН-ну адамны эркинликлери жаны бла Бан комиссары Наванетхем Пиллэйни, Европа Советни адамны эркинликлери жаны бла комиссары Томас Хаммарбергни, немисли право сакълаучу, доктор Бюллерни статьяларына сейир уллу болгъанды.

Омбудсменлени Европалы институтуну келечисича, Уполномоченный илму-практика конференцияларга къатышады. Он да Канада чикагода (АБШ), Майнца (Германия), Инсбрукда (Австрия). Докладла конференциялада сора чыкъгъан китаплада басмаланнгандыла.

Уполномоченнийни юсюнден федерал законда, ол 2020 жылда декабрьде къабыл кёрюлгенди, регионлада уполномоченныйлеге халкъла аралы правоу сакълаучу организацияланы ишлерине къатышыргъа эркинлик берилгенди. КъМР-де Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный 2010 жылдан бери омбудсменлени Европалы институтуну керти келечиси болгъанын, аны ишине къатышыгъанын айтырчады. Ол а европалы право сакълаучу организацияланы Россейге къажау туруулары бла байламлы соруулагъа жууапла берирге эркин этеди.

Кесими оюмуму айтыргъа бютюнда россейли телевидениядя израильни политолог Яков Кедми сёлешгенден сора кёлленнгенме. Ол Россейни политологларына эмда къырал власть органланы келечилерине Россейге къажау тургъан Европагъа жууап бермегенлерине, инсанланы тарых эсгериуге эркинликлерин тири кыймуламагъанлары ючюн айып этгенди. Аны сёзлеринде регионлада уполномоченныйлеге дауну эшиттенме.

Мен урушну тёлюосюнденме, сабийлигимде ачлыкны, жаланнгачлыкны сынагъанма. Нальчик толусунлай бузулгъаны эсимдеди. Аппам жашы - аскер лётчик – урушда жоюулгъаныны юсюнден билдириу келгенден сора жюреги жарылып ёлгенине, аммам, тёшек болуп, аппаны юзындан къысха кеттенине шагъатма.

Париж принципле, Европалы Конвенция, Копенгаген конференцияны документлери артыкъда магъаналы жорукъгъа къуралыпдыла: «...адамны эркинликлерине бла праволарына хурмет этиу, мамыр къыкъыл, тынчлыкъны, къоркъуусузлукъну, тюзлюкню жалчытыу. Европаны къыраллары аланы сакъларгъа чакъыярладыла».

Алай ахыр кезиуде Европа правону принциплерин унутуп башлагъандыла. Официальный структурала нацист Германияны бла Совет Союзну, нацист ниетлени бла коммунизмни тенг этип къабыл кёрген резолюцияла анга шагъатлыкъ этедиле. Сёзге, Совет Союз коммунист ниетлени къызыл байракъларын ёрге кётюрюп, Атаж жут урушда хорлагъанды, кесини 27 миллион инсанны жашауун аны отуна атханды. Немислиле, гитлери Германия жанлыла, ала уа шёндюню Европаны къыраллары аны асламыдыла, эллеге кире, совет аскерчилени жесирге ала, бек алгъа коммунистлени бла чюйютюлени илишанна салгъанларын унутургъа жарамайды.

Резолюцияларын къабыл кёре, Европарламентни депутатлары адамланы тарых эсгериуге, тюзлюкге, тарых кертилиге эркинликлерин буздыла. Манга аны англыгъан кыыйыны. Аны бла бирге аланы Россейни кёрюп болмагъанланы сабийлери бла тудукълары хазырлагъанлары биотюнда чамландырады. Ала гитлерчиле бла бирге совет адамланы, коммунистлени, чюйютюлени ёлтюрген, танклагъа къажау урулада саулай басдырыгъан, газ камералада уландырыгъан атабабаларыны мурдарлыкъларыны башларын жулургъа кюрешгенге ушайды.

Излегенлени барысыны да эркинликлерин сакъларгъа борчлу болгъанлыбызны англыайбыз. Бу ишде инсанны праволарыны бла эркинликлерини халкъла аралы жорукъларына таянабыз. Бирде аланы къоруулай, власть органларга къажау болургъа да тюшеди. Аны бла бирге право сакълаучу халкъла аралы организацияланы оруслулары кёрюп болмаудан, орус тилде сёлешген инсанланы эркинликлерин, тарых эсгериуге, тарых тюзлюкге эркинликлерин сакъларда, Европаны бир-бир къыралларында нацистлени жигитлере тенг этиуден къорууларгъа, бу ишде адамны эркинликери жаны бла халкъла аралы принциплени хайырланыргъа чакъыяргъа сюебиз. Европаны бир-бир къыраллары Россейге къажау къутурганчадыла, бирде, сюзе да турмай, санкцияланы барысын да къабыл кёрюргге хазырдыла, ол кеслерини инсанларына къажау бурулгъунда да къарамай.

Биютюнда ол Европаны белгили клиникада багъылгъан саусузну тёгергинде болгъан ишледе эсленеди. Европалы политиклени чакъырыулары, ала Навальный, шахарларыбызны орамларында къаугъана ачхаланы жаны сёлешгенлери Россей Федерацияда инсанны эркинликлерин бла праволарын къоруулау бла бир тюрлю байламлыкълары жокъду.

Уполномоченный – жыйылыула, митингле бардырыргъа эркин этилир жанлыды. Биз КъМР-ни Парламенти «Жамаугъны къатышыуу бла ачыкъ жыйылыуланы бардырыргъа эркинликни альшну низамыны юсюнден» законнга тюзетиуле кийириуну юсюнден» республикалы закон къабыл кёрюлюрюне башламчылыкъ этгенбиз. 54-ФЗ номери закон 2004 жылда 25 июньда къабыл кёрюлгенди. Ол а 2005 жылда 25 июньда къабыл кёрюген «Жамаугъны къатышыуу бла ачыкъ жыйылыу бардырыргъа эркинлик альшну низамыны юсюнден» 41-РЗ номери республикалы закон 2004 жылда 19 июньда чыгъарылгъан «Жыйылыуланы, митингленни, демонстрацияланы, шествияланы эм пикетленни юсюринден» 54-ФЗ номерли закон бла кёлдирилгенди.

Право къоруулаучу федерал эм регион организацияла аны иги башламчылыкъыча белгилегендие. Ол а инсанларыбызны кеслерини оюмларын ачыкъ белгили этерге онг берилир жаны болгъанлыбызна шагъатлыкъ этеди. Алай бла федерал эм регион законланы бузгъанланы, эркин этилмеген митингле къатышырга чакъыргъанлары, алагъа сабийлеи, жаш тёлюню къатышыгъанланы бир заманда да къоруулаурыкъ тюйюлбюз.

Ахыр болумла

2021 жылда бизге, баям, коронавирус жукъгъан ауруу жайылгъан кезиуде ишлерге тюшерик болур. Ауруугъа къажау оперативге штабны эсгертилеринде белгиленнгенича, тынчайыргъа алыкъа эрттеди, ауруу акъыртын токтайды. Келир кезиуде республикада коронавирус андан ары жугъаргъа боллукъду. Аны себепли бу кезиуде жыйыщдырылгъан сынауну инсанларыбызы аланы эркинликлери ышаннгылы сакълаунганларын сезергъа хайырланыргъа керекди.

* * *

КъМР-ни Парламентине Посланиясында Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы Казбек Валерييвич Коков 2022 жылны Къабарты-Малкъар Республиканы 100-жыллыгъыны жылыча белгиленириги чертгенди. Къыралны эм республиканы оноучулары КъМР-ни Къыраллыгъыны юбилейин жамаугъ-политика сферада, къабарты эм таулу миллетлени тарыхында артыкъда магъаналы шартныча белгилерге чакъыргъандыла.

Анга хазырланыу жаны бла комитет къуралгъанды, къуанчлы ишлени планы къабыл этилгенди.

Къабартылыла эм таулула, КъМР-де жашагъан башка миллетлени келечилери 2022 жылда Къабарты-Малкъарны Къыраллыгъыны 100-жыллыгъын белгилеуню юсюнден оноугъа къуанчлы халда тюбегендие.

Юбилей жумушлагъа хазырланыугъа толтуруучу, законла чыгъарыучу органланы келечилери, коммерциялы болмагъан организацияланы, дин биргиугъулени, право сакълаучу институтланы келечилери, асламлы информация органла да тири къатышыгъырыкъдыла. Ол а жамаугъны бириккириге, къыраллыкъны юччлеуге себеплик этерикди, тёрели институтланы шёндюгю кезиуге сингдириргге, тау жамауатлада тёрели правоу сынауун битеуроссей правоу сферагъа къошулуугъна себеплик этерикди.

Къабарты-Малкъарны Къыраллыгъыны 100-жыллыгъы къуралыулу, политика даражада бардырылыгъына ийнанама. Ол республиканы андан ары айныуына, мамырлыкны, миллетле эм динле аралы келишиулюкню, бирликни сакълаугъа себеплик этеригине ышанама.

Биз а адамларыбызны эркинликлерин, праволарын сакълауда юсюнден оператив этеррикбиз. Ала бузулгъан кезиуде уа битеу законлу амалланы хайырланып, аланы жангыртырыкъбыз.

Уполномоченнийни эркинликлери кендгинде. Биз ишибизде къыйын жашау болумгъа тюшенлгеле, ишсиз, жашау журтсуз, къыралны жанындан себепликсиз къалгъанлагъа болушлукъну, аланы кёллендириуню, къыралгъа, тюзлюкге ийнаныулукъларын сакълауну баш борчубузгъа санайбыз.

ЗУМАКЪУЛЛАНЫ Б.М.
КъМР-де Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченнийи.

КЁРМЮЧ

Предприятие алгъа таукел атлайды

Бу юнледе Екатеринбургда «Уралны 2021 жылда саулукъ сакълауу» деген экинчи халкъла аралы кёрмюч-форум ётгенди. Анда медицинаны оборудованиялла, материалла, препаратла, санатор-курорт онгла эм башха затла да кёргюзтюлгендие.

Кёрмюче медицина бёлюмде производство бла кюрешген жюзге жууукъ компания къатышханды, ол санда Къабарты-Малкъардан «Севкаврентген-Д» биригиу да. Аллай онг Саулукъ сакълау бёлюмню биринчи звеноларын жангыртыу деген федерал программагъа кёре табылгъанды.

Предприятиени продукциясы бла уя экономика байламлыкъла къурау жаны бла менеджер Биттирланы Лейля бла бренд-менеджер Саида Куштаева шагъыярей этгендие.

- Арт эки жылда «Сабийлени саулукъларына багъыуну айныты, ол санда тийишли медицина болушлукъ берирча жангы инфраструктура къурау» федерал проектни чеклеринде «Севкаврентген-Д» Свердлов областны 24 медицина оборудование бла жалчытханды. Ол шарт продукциябыз рынокда кенг белгили болурча ахшы кёшумчулукъду, дейди бёлюмню башчысы.

Эсге сала айтсакъ, медицианы биринчи звеноларын жангыртыуугъа поликлиникала, амбулаторияла, фельдшер-акушер пунктла, район больницала эм бёлюмле да къатышадыла. Бу проектте 550 миллиард сум бёлюнгенди. Аны чеклеринде медицина учреждениялагъа жангы КТ, МРТ, рентген, электрокардиография, ИВЛ, СРАР аппаратла, маммографла, ультразвук бла ишлеген сканерле, операцияла бардырыча, он санда эндоскопия этерча оборудование, мебель эм башха затла да алынырыкъдыла.

Жууукъ заманда «Севкаврентген-Д» программагъа къошулуп медицинагъа керекле чыгъаргъан бла рынокда алчыладан бири болургъа мураты барды.

МАГОМЕТЛАНЫ Сулейман.

Эркин тутушуу

Хасаниячыла - Россейни жыйымдыкъ командасыны санында

Подмосковьеде Наро-Фоминск шахарда эркин тутушудан Россейни биринчилиги бардырылгъанды. Анга 16 жыллары толмагъан гёжефле къатышхандыла.

Анда алтын майдаллану «Хасания» спорт клубуздан Гергъокъланы Саид (52кг., тренерлери Ажоланы Азамат бла Юсюп) бла Хасауланы Смаил (62кг., тренерлери Мисирланы Элдар бла Ахметланы Солтан) къытхандыла. Аланы хазырлаугъа къыйын клубну башха тренерлери Мисирланы Илияс, Ажоланы Исмайыл, Маметланы Илияс да салгъандыла. Жашла биринчиликде тутушурларына уллу себеплики «Хасанияны» башчысы Гузойланы Ибрагим этгенди.

Аладан сора да, эришиуде бизни республикадан биринчи жерге Ислам Кажаров чыкъгъанды. Алихан Ашинов а кюмюш майдалны къытханды. Хорлагъанла къыралны жыйымдыкъ командасына киргендие, энди Европаны биринчилигине къатышырыкъдыла.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия.
СУРАТДА: «Хасания» клубну келечилери.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ: КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
ТЕКУЛАНЫ Хауа (баш редакторну орунбасары)
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат (баш редакторну орунбасары),
ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь),
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
ТРАМЛАНЫ Зухура,
УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйы - 42-63-01.
Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82.
Жууаплы секретарь - 42-66-85.
Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Политика эм право - 42-24-02, 42-67-68.
Экономика - 42-66-73.
Культура - 42-66-76.
Социал ишле - 42-75-82, 40-59-18.
Курортла, туризм эм спорт - 40-39-93, 42-66-71.
Окъуучула бла байламлыкъла жюрютюу эм жазылыу - 42-37-94.
Энчи корреспондент - 42-68-72.
Операторла - 40-28-49, 42-39-65.

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмегге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн Россей Федерацияны Басманы юсюнден законуна тийишлиликде материалланы авторлары кеслери жууапладыла.

Редакция авторлада 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпню алмайды.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 2016 жылда 19 декабрьде регистрация этилгенди.
Регистрация номер —ПИ № ТУ07-00118. Индекс - 51532

Газетни басмагъа "КъМР-Медиа" ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет "Издательство "Южный регион" ООО-ну типографиясында басмаланнганды. Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а

Газетлени иелерине тандырыу ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплады.
Телефонла: 76-01-21

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплады.
Телефон: 42-69-34

Газет айыкъгъа юч кере чыгъады - геуюрге, орта, шабат кюнледе.

Номерге графикге кёре 19.00 сагъатда къол салынады. 20.00 сагъатда къол салынгнанды

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Улбашланы Мурат - дежурный редактор, Кучукланы Сафият, Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасарлары; Бийчеккуланы Жаннета (1,4-чю бетле), Геляланы Валентина (2,3-чю бетле) - корректорла.

Тиражы 1232 экз. Заказ № 849
Багъасы 10 сомду.

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНЫЙ АДРЕСИ:
360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5
электрон почта: elbor_50@mail.ru